

Edith Södergrans poesi lever vidare

En intermedial analys av

Clara Dackenberg och Kristina Sigunsdotters *Landet som icke är*
och Molly Sandéns ”Jag e (vierge moderne)”

Victoria Kotkamaa, 41738

Pro gradu-avhandling i litteraturvetenskap

Handledare: Anna Möller-Sibeliuss och Claes Ahlund

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi

Åbo Akademi

2022

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Litteraturvetenskap
Författare: Victoria Kotkamaa
Arbetets titel: Edith Södergrans poesi lever vidare: En intermedial analys av Clara Dackenberg och Kristina Sigunsdotters <i>Landet som icke är</i> och Molly Sandéns ”Jag e (vierge moderne)”
Handledare: Anna Möller-Sibeliuss och Claes Ahlund
<p>Abstrakt</p> <p>I denna avhandling undersöks boken <i>Landet som icke är</i> (2020) av Kristina Sigunsdotter och Clara Dackenberg och Molly Sandéns låt ”Jag e (vierge moderne)” (2018). De centrala syftena är att undersöka intermedialiteten i dessa nya verk och hur de förhåller sig till Södergrans dikter och till den tidigare litteraturhistorieskrivningen om Edith Södergran. Min undersökning är således inriktad på intermedialiteten, hur Södergrans dikter rör sig mellan olika medier och hur de anpassas till dessa. Gällande <i>Landet som icke är</i> fokuserar jag på ett biografiskt perspektiv och gällande ”Jag e (vierge moderne)” fokuserar jag på ett feministiskt perspektiv. Perspektiven har valts utgående från de mest framträdande aspekterna med verkena.</p> <p>I min analys jämför jag verken med den tidigare forskningen och analyserar verken med begrepp som är relevanta med tanke på bildmediet och musikmediet. Jag analyserar samspelet mellan bild och ord, samt musik och ord. I den intermediala analysen av låten stöder jag mig bland annat på Dai Griffiths och Ulf Lindberg. I den intermediala analysen av boken stöder jag mig bland annat på Maria Nikolajeva och Agneta Rahikainen. I <i>Landet som icke är</i> använder sig författarna av biografiska aspekter från Södergrans liv, såsom hennes tuberkulos. Sigunsdotter och Dackenberg sätter de biografiska perspektiven i ett nytt landskap och öppnar upp för flera tolkningar. Sigunsdotter och Dackenberg tillför i sin omvandling flera nya betydelser jämfört med Sandén. De har skapat ett utopiskt Landet som icke är, med spår av bland andra Hagar Olsson, Lyckokatten och Södergrans mor. Bokens bilder är expanderande och den innehåller många intertextuella kopplingar till Södergrans dikter. Genom grepp som metafiktiva karaktärer, zoom och simultansuccession förmedlar ikonotexten en modig bild av Södergran i ett fantasifullt landskap.</p> <p>Båda verken kan läsas feministiskt och båda förmedlar bilden av ett modigt metapoetiskt jag. Sandén använder sig av hakar, upprepningar och rytm för att låten ska fastna hos lyssnaren. Hon har även gjort ändringar i språket för att göra det mera modernt. Genom att göra en låt av dikterna ”Vierge moderne” och ”Dagen svalnar ...” för Sandén vidare den nya kvinnan från Södergrans poesi. I hennes låt finns jämfört med Södergrans dikter en starkare besvikelse. I låten närvarar en stark önskan från jaget att bli sedd för sin själ framom sitt kön, vilket både texten och musiken förmedlar. Låten kan lyssnas ur ett queert perspektiv. Båda verken är intermediala ombearbetningar av Södergrans poesi där dikternas innehåll har ändrats. Dessa verk visar en slagkraftig bild av Södergran som lever vidare i medier som tilltalar en yngre publik. De indikerar att Södergrans poesi är mångbottnad och att den fortsätter att vara aktuell samt att den rör sig i olika medier.</p>
Nyckelord: intermedialitet, bild, musik, intertextualitet, poesi, Edith Södergran, ”Vierge moderne”, ”Dagen svalnar ...”, ”Landet som icke är”, Södergranforskning, <i>Landet som icke är</i> , ”Jag e (vierge moderne)”, Clara Dackenberg, Kristina Sigunsdotter, Molly Sandén
Datum: 16.6.2022
Sidantal: 78
Abstraktet godkänt som mognadsprov:

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	2
1.2 Disposition	3
1.3 Edith Södergran	4
1.4 Clara Dackenberg, Kristina Sigunsdotter och Molly Sandén	5
1.5 Material	6
2 Tidigare forskning	11
2.1 En översikt över forskningen om Edith Södergran.....	12
2.2 Biografiska perspektiv på Edith Södergran	15
2.3 Edith Södergran, feminism och den nya kvinnan.....	19
2.4 Debutsamlingen <i>Dikter</i> , dikterna ”Dagen svalnar ...” och ”Vierge moderne”	20
2.5 Diktsamlingen <i>Landet som icke är</i> och dikten ”Landet som icke är”	25
3 Teori och metod	27
3.1 Intermedialitet	27
3.2 Ord och bild	28
3.3 Ord och musik.....	31
4 Clara Dackenberg och Kristina Sigunsdotters <i>Landet som icke är ...</i>	35
4.1 En starkt lysande poet	36
4.2 Södergrans poesi i ord och bild.....	45
5 Molly Sandéns ”Jag e (vierge moderne)”	53
5.1 Att föra fanan vidare	54
5.2 Södergrans poesi i ord och musik	59
6 Sammanfattande diskussion	66
Litteraturförteckning	72

1 Inledning

Litteraturen rör sig mellan olika medier. Den har dock varit relativt stabil inom bokmediet de senaste femhundra åren, ända sedan boktryckarkonsten på 1400-talet kom i gång.¹ I dag är litteratur mera än endast den fysiska pappersboken. Många medier är i dag med och konkurrerar. I dag kan vi till exempel läsa en roman i bokform, på skärmen eller lyssna på den. Jørgen Bruhn poängterar att litteraturen alltid har påverkats av andra medier även innan digitaliseringen kom in i bilden. Att blanda medialiteter har längre intresserat människan menar Bruhn.² Flera samtida berättelser expanderar över flera medier, t.ex. bokserien Harry Potter och tv-serien Skam. Textuniversumet Harry Potter har t.ex. en egen webbsida, ljudböcker, e-böcker och målarböcker och samtidigt som tv-serien Skam visades kunde tv-tittarna bl.a. se karaktärernas sms-konversationer med varandra.

Min inspiration till denna avhandling väcktes när jag läste den illustrerade boken *Landet som icke är* (2020), skriven av Kristina Sigunsdotter och illustrerad av Clara Dackenberg.³ Mina tankar fördes då också till en låt som jag hört: ”Jag e (vierge moderne)” (2018) av Molly Sandén.⁴ Jag insåg att det finns nya alster som återanvänt Edith Södergrans poesi i nya medier. Södergrans poesi lever på så sätt vidare och i nya former. Edith Södergran var med och förnyade modernismen i Norden och är även känd ute i världen. Södergrans idéinnehåll och sätt att skriva var revolutionärt i början av 1900-talet. Flera verk som ges ut i dag har intertextuella kopplingar till Södergrans poesi, t.ex. Catharina Gripenbergs diktsamling *Ta min hand, det vore underligt*.⁵

Sigunsdotter och Dackenberg utgår ifrån Södergrans poesi, men förvandlar den till en berättelse i ord och bild som samtidigt utgör en tolkning av hennes liv. Bokens bilder tillför nya perspektiv till dikterna och bokens titel alluderar till hennes sista utgivna

¹ Sarah Mygind, *Børnelitteratur i transmedial bevægelse*, Århus, Århus universitet, 2019, s.18.

² Jørgen Bruhn, *The Intermediality of narrative literature: medialities matter*, London, Palgrave Macmillan, 2016, s.4.

³ Clara Dackenberg och Kristina Sigunsdotter, *Landet som icke är*, Helsingfors, Förlaget, 2020. I fortsättningen hänvisar jag till boken genom att inom parentes ange sida efter bokens namn. Jag hänvisar i fortsättningen till denna bok som *L*.

⁴ Molly Sandén, ”Jag e (vierge moderne)”, https://www.youtube.com/watch?v=XUmJp4G_d8, 26.12.2018, hämtad 20.4.2021.

⁵ Catharina Gripenberg, *Ta min hand, det vore underligt*, Helsingfors, Schildts & Söderströms, 2007.

postuma dikt ”Landet som icke är”, samt hela diktsamlingen *Landet som icke är* (1925) som dikten ingår i.⁶ Titeln på Sandéns låt alluderar till Södergrans dikt ”Vierge moderne” som ingår i diktsamlingen *Dikter* (1916).⁷ Även Sandén använder sig av Södergrans dikter men i omskriven form.

Bilden av Södergran lever vidare i intermediala verk som utgör nya tolkningar av hennes poesi. År 2022 är det 130 år sedan hon föddes, vilket är året denna avhandling skrevs. Med denna avhandling vill jag belysa att litteraturen rör sig över medier, även i andra medier än den traditionella fysiska boken. I vår samtid är det också andra medier än den fysiska boken som fångar ungas intresse och som kan ha potential att väcka läslust. En hel del forskning om Södergran finns, men verken i min avhandling är så pass nytgivna att det inte finns mycket forskning om dem. Mycket forskning har även fokuserat på de biografiska aspekterna på Södergrans liv. Jag har med ett sådant perspektiv, men också andra.

1.1 Syfte och frågeställningar

Mitt centrala syfte är att undersöka intermedialiteten i boken *Landet som icke är* och låten ”Jag e (vierge moderne)”. Vilka intermediala verktyg har skaparna använt sig av? Vilka nya betydelser framkommer i samband med dessa? Vilken effekt får de olika verktygen? I analysen presenterar jag författarnas och artistens tolkningar av dikterna och analyserar dem ur ett intermedialt perspektiv. Min undersökning är således inriktad på intermedialiteten, hur Södergrans dikter rör sig mellan olika medier och hur de anpassas till dessa. Jag undersöker även intertextuella kopplingar, det vill säga hur de nya verken förhåller sig till dikterna som använts och hur de förhåller sig till den etablerade bilden av Södergran med utgångspunkt i tidigare forskning och litteraturhistorieskrivning.

När det gäller boken fokuserar jag på den biografiska forskningen, eftersom Sigunsdotter och Dackenberg har valt att skriva om Edith Södergrans liv, dikter och brev.

⁶Edith Södergran, och Holger Lillqvist, *Dikter och aforismer*. Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis, 2014, s.253-296.

⁷ Södergran och Lillqvist, 2014, s.18-92.

Huvudkaraktären i boken heter Edith och därför blir ett biografiskt perspektiv centralt. Jag arbetar utgående från följande frågeställningar: Hur förhåller sig Sigunsdotter och Dackenberg till den biografiska traditionen om Södergran? Hur har de använt sig av det biografiska perspektivet i sin bok? Hur syns det i boken? Vilka dikter lyfts fram? Hur förhåller de sig till mytologiseringen av Södergran? Hur gestaltar de hennes tuberkulos, ensamhet och lidande? Eftersom boken är fylld av intertextuella referenser blir en aktuell fråga också hur Södergran framställs för de som inte är bekanta med henne sedan tidigare.

Gällande låten fokuserar jag på ett feministiskt perspektiv, i och med att dikterna som Sandén har valt att ta med i låten är: "Dagen svalnar ..." och "Vierge moderne". Dikterna i fråga har ofta tolkats med feministiska glasögon. Detta spår tror jag som lyssnare av låten att Sandén vill föra vidare. Jag arbetar utifrån följande frågeställningar: Hur förhåller sig Sandén till den feministiska forskningen om Södergran? Vilket feministiskt perspektiv råder i låten? Hur går låten ihop med den tidigare forskningen? Hur har Sandén kombinerat de två dikterna? Jag har valt att avgränsa mig till den biografiska och feministiska forskningen om Södergran, eftersom de perspektiven är mest relevanta för mina avhandlingsfrågor.

1.2 Disposition

Efter detta underkapitel presenterar jag Södergran och därefter Dackenberg, Sigunsdotter och Sandén och till sist avhandlingens material. Därefter i kapitel två redogör jag för tidigare forskning om Edith Södergran. I det tredje kapitlet presenterar jag teori och metod och forskning från det intermediala forskningsområdet. Där diskuterar jag teori och begrepp som är utgångspunkter för avhandlingens analys. Analysen är indelad i två kapitel. I det fjärde kapitlet analyserar jag *Landet som icke är*. I kapitel fem analyserar jag "Jag e (vierge moderne)". Avhandlingen avslutas med en sammanfattande diskussion.

1.3 Edith Södergran

Edith Irene Södergran levde under åren 1892-1923.⁸ Hennes dikter ryms i en volym på 365 sidor. Hennes produktion är således inte väldigt omfattande, men däremot är forskningen om hennes lyrik omfattande. Som Michel Ekman skriver i *Finlands svenska litteratur 1900-2012*: ”1920-talet var en aktiv tid för den framstående gruppen av finlandssvenska modernistiska författare med Edith Södergran som pionjär”.⁹ Hon var en pionjär för den finlandssvenska modernismen. Hennes författarskap medförde ett paradigmskifte inom svensk lyrik. Södergrans debut väckte mycket uppmärksamhet, hon fick tio recensioner vilket vid den tiden var ovanligt för poesi, mottagandet var dock blandat.¹⁰ Södergran har djupa rötter i en europeisk romantisk och idealistisk tradition, hennes poetiska metod med bl.a. den fria versen och bildspråken var och är banbrytande.¹¹ Materialet i min avhandling är ett bevis på att hennes poesi ännu intresserar och lever vidare.

Nedanstående citat av Agneta Rahikainen, som skrivit biografen *Kampen om Edith: biografi och myt om Edith Södergran*, ger en kort kommentar om Södergrans produktion:

Under de drygt femton år hon skrev poesi bytte hon stil och ideologi flera gånger, från de romantiskt färgade ungdomsdikterna till symbolismen och dekadensen i den första diktsamlingen och den svulstiga expressionistiska diktningen i de tre följande samlingarna till de sista årens nedtonade naturdikter med religiösa undertoner. Hennes dikter fungerar lika väl för kristna som för agnostiker, unga kvinnor som män på ålderns höst, för queerläsningar och radikala eller traditionella läsningar. Hennes dikter är livsbejakande men innehåller också dödslängtan, de är extatiska och lågmälda, de är självförhärligande och självförnekande, de är elakt ironiska och banalt patetiska; till synes motstridiga känslor kan samsas i en och samma dikt.¹²

⁸ Agneta Rahikainen, *Kampen om Edith: biografi och myt om Edith Södergran*, Helsingfors: Schildts & Söderströms, 2014, s.35 och s.222.

⁹ Michel Ekman, ”Uppkomsten av minoritetslitteratur”, I: *Finlands svenska litteratur 1900- 2012*, Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet; Atlantis, 2014, s.19.

¹⁰Rahikainen, 2014, s.108.

¹¹ Michel Ekman (red.). ”Expressionisten Södergran”. I: *Finlands svenska litteratur 1900- 2012*, Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet; Atlantis, 2014, s.110.

¹² Rahikainen, 2014, s.15.

Södergran skrev många olika typer av dikter, vilket gör att de tilltalar många. Dikterna är som Rahikainen säger även motstridiga ibland, precis som människan själv. Rahikainen poängterar att dikterna kan läsas på flera sätt och att de därför tilltalar många. Hon menar även att Södergran testade flera olika stilar och ideologier i sin poesi. En orsak till att dikterna kan läsas på flera sätt och ännu tilltalar i dag är troligen deras mångtydighet och att motstridiga känslor kan existera i samma dikt. Södergran visade att en kvinna kan ha många olika jag, även utanför samhällets förväntningar.

Gunnar Tideström utgav år 1949 en biografi om Edith Södergran och den har varit ganska tongivande.¹³ Hans forskningsmetod är biografisk och psykologisk och han bygger mycket av sin forskning på vad Hagar Olsson och Gunnar Ekelöf har berättat om Södergran. Tideström fokuserar på vilka intentioner Södergran hade, vilket samtida forskning också gjorde. Tideström delar in Södergrans författarskap i tre faser: kärleks- och naturlyrik påverkad av symbolism och dekadens i den första diktsamlingen, i de tre följande expressionistisk diktning och under de sista åren naturdikter med religiösa undertoner.¹⁴

1.4 Clara Dackenberg, Kristina Sigunsdotter och Molly Sandén

Kristina Sigunsdotter är född 1981 och är en författare, dramatiker och konstnär bosatt i Malmö.¹⁵ Hon debuterade 2011 med diktsamlingen *Sjöpojken* och har bl.a. bidragit med texten i barnboken *Humlan Hansons hemligheter* (2020).¹⁶ Clara Dackenberg är född 1987 och är bosatt i Katrineholm och hon har studerat vid Konstfack i Stockholm.¹⁷ I en intervju med Sigunsdotter och Dackenberg i litteraturmagasinet *Mera* säger Sigunsdotter att Edith både är protagonisten i boken och författaren till den.¹⁸ Sigunsdotter menar att denna bok är en hybrid av dikt och saga.¹⁹ Hon menar också att Södergran kan vara något

¹³ Gunnar, Tideström, *Edith Södergran*, Helsingfors: Holger Schildts, 1949.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Förlaget, "Kristina Sigunsdotter", I: <https://www.forlaget.com/author/kristina-sigunsdotter/>, hämtad 2.11.2020.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Förlaget, "Clara Dackenberg", I: <https://www.forlaget.com/author/clara-dackenberg/>, hämtad 2.11.2020.

¹⁸ Fibul r.f., Litteraturmagazinet *MERA*, Borgå, 2020.

¹⁹ Ibid.

för dem som längtar till andlighet och naturen, vilket Sigunsdotter tror att unga människor gör.²⁰

Dackenberg påpekar i samma intervju att hon i början försökte skissa Edith autentiskt, men sedan växte en yngre, egen figur fram. Dackenberg lyfter fram att hon behövde full frihet för att kunna inneha bildens makt. Hon säger att det är diktens och drömmens principer som gäller i denna bok.²¹ Förlaget ordnade tillsammans med Vaasa LittFest Vasa år 2021 ett författarsamtal där Monika Fagerholm intervjuade Sigunsdotter. Fagerholm pekade under samtalet på ett specifikt ställe i *Landet som icke är* där hon finner att både Södergrans och Sigunsdotters röster hörs: ”Dagen svalnade mot natt /och vi bäddade ned oss i röda rosor /fuktade våra läppar med månens dagg. Över oss svärmade stjärnorna / över oss hängde våra måttlösa hjärtan /gnistrande i rymden”. (L, s.44)²²

Molly Sandén är en artist och låtskrivare som föddes år 1992. Hon är uppvuxen i Huddinge och har deltagit i Junior Eurovision Song Contest år 2006 och i Melodifestivalen flera gånger. De senaste åren har hon gett ut album på svenska. Tidigare har hon gett ut ett album på engelska. För sitt album *Det bästa har kanske inte hänt än* (2019) erhöll hon pris som årets artist och årets album. Hennes senaste album *Dom ska veta* utkom år 2021. Hon har gjort några sång- och talroller till animerade filmer.²³

1.5 Material

I detta avsnitt redogör jag för avhandlingens material. Först presenterar jag *Landet som icke är* av Kristina Sigunsdotter och Clara Dackenberg och därefter låten ”Jag e (vierge moderne)” av Molly Sandén. Materialet till denna avhandling har valts utgående från ett par kriterier. Jag har valt material i medier där den poetiska texten omvandlats intermedialt, det vill säga att den har omvandlats från ett medium till ett annat. När det

²⁰ Fibul r.f., Litteraturmagazinet *MERA*, Borgå, 2020.

²¹ Ibid.

²² Förlaget och Vasa LittFest, författarsamtal med Monika Fagerholm och Kristina Sigunsdotter om Edith Södergran, I: https://www.facebook.com/watch/live/?v=692368461415542&ref=watch_permalink , hämtad 12.11.2020.

²³ *Nationalencyklopedin*, ”Molly Sandén”, I: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/molly-sanden>, hämtad 28.9.2021.

handlar om musik ingår t.ex. inte musik där Södergrans poesi har använts rakt av, där det inte har skett någon förändring med texten. Leila Lukander har i sin avhandling undersökt musik som tonsatt Edith Södergrans dikter, men dikternas ordval har inte ändrats. Avhandlingen av Lukander har dessutom ett mera musikvetenskapligt perspektiv och fokuserar explicit på Einojuhani Rautavaaras tonsättning till texter av Södergran för kör.²⁴

I låten ”Jag e (vierge moderne)” (2018) är det dikterna ”Dagen svalnar ...” och ”Vierge moderne” som texten anknyter till. Boken *Landet som icke är* (2020) är inspirerad av dikten ”Landet som icke är”. I analysen av ”Jag e (vierge moderne)” ser jag också på hur musiken och texten samspelar och vad det för med sig för betydelser. I båda analyserna ingår ett intermedialt perspektiv. I analysen av ”Jag e (vierge moderne)” undersöker jag samspelet mellan musik och text och i analysen av *Landet som icke är* förhållandet mellan text och bild.

Landet som icke är torde vara den första boken som tydligt är inspirerad av Edith Södergran, där författarna omskrivit dikterna., samt skapat bilder till berättelsen och indirekt till dikter av Södergran. Boken är baserad på Södergrans liv, dikter och brev.²⁵ Den är indelad i åtta underkapitel i följande ordning: sanatoriet, ankomsten, leken, trädgården, den andra dagen, lyckokatten försvinner, tornrummet och avsked. Förlaget marknadsför denna bok till åldern 9-12 år.²⁶ Dock står det på hemsidan att denna bok passar för människor i alla åldrar som vill bli förundrade över fantasins och vänskapens kraft.²⁷ Teman i *Landet som icke är* kan vara flera och många, men i min läsning har jag tagit fasta på teman som t.ex. systemskap, vänskap, sorg, död, fantasins och drömmarnas kraft. Perspektivet på berättarrösten varierar mellan första person singularis, första person pluralis eller mellan ett tredje perspektiv, en berättarröst.

²⁴ Leila Lukander, *Min trädgård är full av skärvor: tolkningsstudie av Einojuhani Rautavaaras "Katedralen" för blandad kör a capella till texter av Edith Södergran*, Åbo, Åbo Akademi, 1997.

²⁵ Förlaget, ”Landet som icke är”, <https://www.forlaget.com/bocker/landet-som-icke-ar/>, hämtad 28.3.2022.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

Boken har drag av t.ex. Lewis Carrolls *Alice i Underlandet* och C. S. Lewis berättelser om Narnia.²⁸ Det är kanske främst genrer som illustrerad poesi och saga som framträder i *Landet som icke är*, även om den är en salig blandning av olika genrer. Den har även fantasydrag, eftersom berättelsen börjar i den vanliga världen och sedan träder huvudkaraktären Edith in i Landet som icke är. Edith är baserad på den riktiga poeten Edith Södergran och illustrationerna visar en ung version av henne. Landet som icke är kan tolkas som ett slags dödsrike eller fantasirike. Maria Nikolajeva skriver i *Bilderbokens pusselbitar* (2000) att i både illustrerad poesi och saga tenderar bilden att inneha endast en dekorativ funktion.²⁹ I denna bok anser jag dock att bilden har en större funktion än så. Den har expanderande funktion.

I handlingen får läsaren följa med Ediths äventyr från Sanatoriet till platsen Landet som icke är. Huvudkaraktären Edith hittar en silvertråd i sanatoriet som hon följer till slutet av en korridor, där möts hon av Lyckokatten vid en spegel. Hon går igenom spegeln och färdas mot ett land som ingen känner. Edith har nu anlänt till Landet som icke är (*L*, s.19). Där finns ett hus med tolv rum, vilket motsvarade det som Edith Södergran också i verkligheten vistades i Raivola, Finland. I detta land träffar Edith en syster (*L*, s.20). Det sägs att Södergrans familj adopterade en flicka som hette Singa för att Edith var ganska ensam (*L*, s.87). Som läsare får en följa med när Edith och hennes syster leker. ”Älskade syster, lever vi inte i en saga/ där allt är möjligt?” (*L*, s. 34). Illustrationerna har i allmänhet en ganska avmattad och dyster färgpalett, vilket gör att den röda färgen sticker ut.

Bokens återkommande antagonist är Tärningskasterskan och när hon stiger in i bilden förändras stämningen, hon fyller sidorna med osäkerhet. ”Hon kom närmare/närmare/och kölden från henne/letade sig in i våra bröstorgar/färgade läpparna blå/...” (*L*, s.54). Tärningskasterskan utmanar Edith på en tärningskastningsduell: om tärningen landar på den vita sidan är det Edith som får sätta livet till, om den landar på den röda sidan är det Tärningskasterskan som dör. Edith vinner trots att tärningen hon får endast har vita sidor. Hon vinner genom att tänka på kärleken till sin mor, kärleken gör tärningen glödande röd. Bokens slut kan tolkas på flera olika sätt, t.ex. kan läsaren läsa slutet som att karaktären

²⁸ Förlaget, ”Landet som icke är”, <https://www.forlaget.com/bocker/landet-som-icke-ar/>, hämtad 28.3.2022.

²⁹ Maria, Nikolajeva, *Bilderbokens Pusselbitar*, Lund: Studentlitteratur, 2000, s.51f.

Edith går samma öde till mötes som den riktiga poeten, att hon dör i tuberkulos. Slutet kan även tolkas någorlunda förhoppningsfullt; att hon förflyttas till Landet som icke är. Platsen Landet som icke är kan läsas som en utopisk plats där alla önskningar uppfylls.

Mia Österlund skriver i sin recension av boken i *Hufvudstadsbladet*: ”Landet som icke är är ett fullödigt konstverk som bevarar sin gåtfullhet, kittlar fantasins irrvägar, bär på melankoli och vågar stirra sårigheten i vitögat”.³⁰ Österlund skriver också att systerskap är ett bärande tema både hos Södergran och i boken. Hon poängterar att det är lite oklart i forskningen, gällande adoptivdottern Singa, huruvida hon fanns eller inte. Tideström anser att det troligen var så, medan Witt-Brattström är av annan åsikt, poängterar Österlund i sin recension.³¹ Det spännande och unika med denna bok är att delar av texten redan funnits i över hundra år. Författarna har hämtat texten från Södergrans liv, brev och dikter och bilderna är inspirerade av dem. Detta kan kallas för överföring eller transmediering.³² *Landet som icke är* nominerades till barnlitteraturpriset Runeberg junior 2021.³³ Knivsta bibliotek har även utarbetat pedagogiskt material för boken riktat till lärare i årskurs fyra till sex.³⁴

Litteraturkritikern Marie Petterson skriver i sin recension av boken i *Sydsvenskan* att dikten ”Landet som icke är” av Södergran har tolkats på många olika sätt.³⁵ I dikten finns Södergrans älskade men vem det är kan tolkas på flera sätt, är det Kristus eller är det hennes livs kärlek? Är platsen Landet som icke är ett ställe för två älskade eller en vision dit barn kan drömma sig bort? Hon skriver vidare att boken kräver tålmod och en vuxen ledsagare. Dock menar hon att boken oavsett bjuder på en annorlunda läsoplevelse för en yngre publik. Petterson finner blinkningarna till Södergrans dikter lite märkliga och hon upplever dem inte alltid som naturligt inkorporerade. Dock poängterar hon att t.ex. ett barn inte lär lägga märke till alla intertextuella kopplingar. Petterson skriver i sin slutkläm ”Det gäller inte att, som jag gjorde, försöka hitta så många Södergrancitat som

³⁰ Mia Österlund, ”Lyrisk djärvhet i ord och bild”, I: *Hufvudstadsbladet*, 19.10.2020, <https://www.hbl.fi/artikel/lyrisk-djarvhet-i-ord-och-bild/> (hämtad 22.10.2020).

³¹ Ibid.

³² Ulla Rhedin, Oscar K och Lena Eriksson, *En fanfar för bilderboken!* Stockholm, Alfabet, 2013, s.32f.

³³ Förlaget, ”Landet som icke är nominerad till Runeberg junior 2021”, I: <https://forlaget.com/landet-som-icke-ar-nominerad-till-runeberg-junior-2021/>, hämtad 12.11.2020.

³⁴ Förlaget, ”Landet som icke är”, <https://www.forlaget.com/bocker/landet-som-icke-ar/>, hämtad 28.3.2022.

³⁵ Marie Petterson, ”I sagan som är Södergran”, I: *Sydsvenskan*, 25.10.2020.

möjligt i den här boken, utan snarare att via den finna vägen till Edith Södergrans egen diktvärld”.³⁶ Hon menar att läsaren får mera ut av boken om hen läser den som en väg till Södergrans diktvärld framom att läsa det som ett uppslagsverk om Södergran, där en försöker hitta så många intertextuella referenser som möjligt.

Poesi och låttexter står nära varandra. Molly Sandéns låt ”Jag e (vierge moderne)” är en kombination av dikterna ”Dagen svalnar...” och ”Vierge moderne”. Båda dikterna ingår i diktsamlingen *Dikter*.³⁷ Sandén har kombinerat dessa två dikter i låten och hon har även skrivit om texten till en viss del. Hela rader har inte bytts ut, utan det handlar ofta om andra ordval, radbrytningar och liknande relativt små förändringar. Dock har Sandén inte tagit med diken ”Dagen svalnar ...” i sin helhet, utan endast fjärde strofen. Gällande dikten ”Vierge moderne” finns det mesta med. Några rader har Sandén dock valt att inte ta med. Låten kom till i samband med tv-programmet ”Helt lyriskt”.³⁸ Programmet hade sex avsnitt som sändes år 2018 och år 2019 på *Sveriges television*. Molly Sandén var med i första avsnittet som sändes i december år 2018. Det är tolv svenska musikartister som tolkar svenska dikter som programledaren Fredrik Lindström valt ut. Jag har hittat skolor som använt sig av denna tolkning av Södergrans dikt för att starta diskussioner kring poesi.³⁹ Angående dikten ”Vierge moderne” har Sandén sagt: ”Ju mer jag läser Ediths dikt Vierge Moderne desto mer känner jag styrkan i texten. Det känns kul för mig att få bära vidare den här fanan”.⁴⁰ Sandén för vidare styrkan från ”Vierge moderne” i sin låt.

Låten ”Jag e (vierge moderne)” har lyfts upp i samband med några konsertrecensioner. I *Göteborgs-Posten* citerar Sofia Andersson Molly Sandén: ”Det måste kännas annars är det inte värt det”. Sandén verkar anse att det är viktigt att musik väcker känslor hos lyssnaren. När Sandén uppträdde med denna låt på konserten på Liseberg år 2019 spelades ljudklipp där Miriam Bryant, Linnea Henriksson och Sabina Dumba läser

³⁶ Petterson, 2020.

³⁷ Södergran och Lillqvist, 2014, s.19-92.

³⁸ Populär Poesi, ”Helt lyriskt!”, I: <https://www.popularpoesi.se/helt-lyriskt/>, hämtad 18.2.2021.

³⁹ Maria Glawe, ”Med Södergran föds det moderna jaget – som kvinna”, I: <https://sustainablepoetry.se/2020/02/20/med-sodergran-fods-det-moderna-jaget-som-kvinna%E2%80%A8/>, hämtad 18.2.2021.

⁴⁰ Sony Music, ”P3 Guld-och grammmisnominerade Mollys Sandén släpper Jag E (Vierge moderne)”, I: <https://www.mynewsdesk.com/se/sonybmjg/pressreleases/p3-guld-och-grammmisnominerade-molly-sanden-slaepper-jag-e-vierge-moderne-2817759>, 26.12.2018, hämtad: 28.9.2021.

raderna i dikten. Enligt Sofia Andersson blev denna kombination av diktuppläsning och framförande av låten effektiv och formatbrytande. I *Nya Wermlands-Tidningen* recenseras Sandéns uppträdande på Arvika Hamnfestival år 2019. Åter igen inleddes låten med en uppläsning av Edith Södergrans dikt. Joakim Brunnström skriver att detta var ”otroligt effektivt och innerligt framfört”.⁴¹ Båda recensenterna har funnit låten effektiv när den framförts i samband med diktuppläsning. Att läsa dikterna i samband med låtens framförande verkar ha gett mervärde hos recensenterna.

I en recension av programmet *Helt lyriskt* på Sveriges television, skriver Jens Liljestrand: ”Berättelsen om hur Molly Sandén djupdyker i Edith Södergrans ”Vierge moderne” i jakten på en hållbar identitet som kvinnlig konstnär hade kunnat kännas kitschig och tillrättalagd, men blir i stället hyperintressant och gripande på riktigt”.⁴² Liljestrand verkar som flera andra recensenter blivit gripna av framförandet. Karolina Fjellborg skriver i *Aftonbladet* att Sandéns refräng ”slutar med de lika tragiska som dräpande orden ’Du sökte en kvinna och fann en själ – du är besviken’”. De orden är hämtade från den sista strofen i dikten ”Dagen svalnar ...”. I det första avsnittet i programmet framför Molly Sandén och Tommy Körberg sina tolkningar av de poeter de fått. Fjellborg skriver att ”Körberg sjunger en låt – men Sandén har gjort en hit”.⁴³

2 Tidigare forskning

Min avsikt är att ge en översikt över tidigare forskning som är relevant för avhandlingens syfte. I det första kapitlet börjar jag med att presentera en översikt över forskningen om Edith Södergran. I de efterföljande kapitlen presenterar jag först biografiska perspektiv på Edith Södergran och därefter feministiska perspektiv. Därefter redogör jag för

⁴¹ Joakim Brunnström, ”Molly levererade en mäktig upplevelse”, I: *Nya Wermlands-Tidningen*, 2.8.2019.

⁴² Jens Liljestrand, ”Äntligen lite folkbildning för oss poesinördar”, I: <https://www.expressen.se/kultur/film--tv/antligen-lite-folkbildning-for-oss-poesinordar/>, 26.12.2018, hämtad 28.9.2021.

⁴³ Karolina Fjellborg, ”SVT:s ’Helt lyriskt’ är folkbildning, underhållning och mansplaining i ett”, I: <https://www.aftonbladet.se/nojesbladet/tv/a/vmBj81/svts-helt-lyriskt-ar-folkbildning-underhallning-och-mansplaining-i>, 26.12.2018, hämtad 28.9.2021.

forskning kring debutsamlingen *Dikter* och dikterna ”Vierge moderne” och ”Dagen svalnar ...”, efter det redogör jag för forskning om diktsamlingen *Landet som icke är* och dikten ”Landet som icke är”. De diktsamlingar och dikter jag presenterar är tydligt återanvända i mitt forskningsmaterial.

2.1 En översikt över forskningen om Edith Södergran

Rahikainen skriver år 2014 att det utkommit åtminstone tio doktorsavhandlingar under de senaste trettio åren om Edith Södergran; dessutom har det utkommit flera monografier, två biografier och flera andra typer av texter om Södergran.⁴⁴ En kan fundera varför det finns så mycket forskning om den finlandssvenska poeten. En orsak är att hennes dikter ofta är mångtydiga, motsägelsefulla och är öppna för olika tolkningar. I den första diktsamlingen är symbolismen och dekadensen närvarande och de sista dikterna har drag av andlighet och natur. Det finns flera litterära strömningar i hennes dikter, vilket gör att det finns många perspektiv att ta tag i.

Södergran använde sig av motpolerna dröm och verklighet samt tidlöshet och tidslighet. Ulla Evers, som skrivit doktorsavhandlingen *Hettan av en Gud: en studie skapandetemat hos Edith Södergran* (1992), framhåller att det viktigaste temat är metapoetiskt i Södergrans produktion.⁴⁵ Torsten Pettersson som skrivit artikelsamlingen *Gåtans namn: tankens och känslans mönster hos nio finlandssvenska modernister* (2001), framhäver en dubbelhet i Södergrans diktning, i och med att hon gestaltar sätt att se på världen som hon luckrar upp genom motsägelser och självironi.⁴⁶ Södergran hade en tysk och rysk referensram, där fri vers inte var lika nytt som i svensk lyrik. Författaren och översättaren Thomas Warburton poängterar att Södergran inte var bunden vid svenskans språkvanor. Hon var relativt obekant med svensk poesi och kunde därför ganska enkelt frångå den poetiska språktraditionen skriver Warburton.⁴⁷

⁴⁴ Rahikainen, 2014, s.15.

⁴⁵ Ulla Evers, *Hettan av en Gud: en studie i skapandetemat hos Edith Södergran*, Göteborg: Göteborgs universitet, Litteraturvetenskapliga institutionen, 1992.

⁴⁶ Torsten Pettersson, *Gåtans namn: tankens och känslans mönster hos nio finlandssvenska modernister*, Helsingfors; Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland: Atlantis, 2001.

⁴⁷ Thomas Warburton, *Åttio år finlandssvensk litteratur*, Helsingfors: Schildts, 1984.

Benjamin Mier-Cruz framhåller att diktjagen varierar mellan olika talarpositioner från dikt till dikt och från diktsamling till diktsamling. De varierar mellan kvinnliga, manliga och androgyna positioner. Mier-Cruz argumenterar för att Södergrans dikter även kan läsas ur ett queert perspektiv, att läsaren kan se Södergrans dikter som ett sätt att skriva sig ur de traditionella binära normerna.⁴⁸ I citatet nedan poängterar han att en sådan läsning inte behöver utesluta det feministiska perspektivet, utan snarare inkluderar det.

My reading of Södergran's poetic subjects as genderqueer does not de-feminize or de-sex her writing, nor does it diminish the power of Södergran's female authorship or her production of female subjectivity, as one can identify as both woman and genderqueer. This essay instead argues that Edith Södergran's avant-gardist world-building of materially and aesthetically genderqueer poetic subjects contributes to her own revolutionary brand of Finland-Swedish modernism.⁴⁹

Södergrans diktjag är ofta väldigt exalterat eller extatiskt och hon fick ta emot en hel del hån under sin samtid skriver Holger Lillqvist i antologin *På fria villkor: Edith Södergran-studier*.⁵⁰ Lillqvist anser att Södergran i litteraturhistorien passar in i romantiken eller postromantiken, medan hon estetiskt och filosofiskt passar in i den tyska idealismen.⁵¹ Idealism innebär att en författare skriver från en stark dualistisk syn, där förhållandet mellan jag och värld, mellan medvetande och sinnlig verklighet innehar en stark polaritet.⁵² Lillqvist poängterar att för en romantiker och idealist är det inte själva uppfyllelsen som är det centrala utan längtan och begäret. Drömmen är således viktigare än verkligheten. Som exempel lyfter Lillqvist fram dikten "Dagen svalnar ...". Han menar att ett centralt tema i dikten är motsatsen mellan dröm och verklighet.⁵³ "Dagen svalnar ..." är en av Södergrans kändaste dikter. Jaget är betonat i Södergrans diktning, vilket gör det komplicerat att se henne som en estetisk idealist, anser Ebba Witt-Brattström.⁵⁴

⁴⁸ Mier-Cruz, Benjamin, "Edith Södergran's Genderqueer Modernism." *Humanities (Basel)* 10, no. 1 (2021): 28, <https://www.mdpi.com/2076-0787/10/1/28>, hämtad 4.4.2022, s.2.

⁴⁹ Mier-Cruz, 2021, <https://www.mdpi.com/2076-0787/10/1/28>, hämtad 4.4.2022, s.2.

⁵⁰ Holger Lillqvist, "Eufori, dröm, verklighet. En linje i Edith Södergrans lyrik", I: *På fria villkor: Edith Södergran-studier*, Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis, 2011, s.135.

⁵¹ Lillqvist, 2011, s.136.

⁵² Ibid s.137.

⁵³ Ibid, s.143f.

⁵⁴ Ebba Witt-Brattström, *Ediths jag: Edith Södergran och modernismens födelse*, 1997, Nordstedts, Stockholm, s.150.

I *Finlands svenska litteraturhistoria* benämner Lillqvist Södergran som 1910-talets främsta representant för årtiondets litterära pionjärer, med andra ord en representant för årtiondets modernism.⁵⁵ Han anser att Södergran i jämförelse med tjugotalstrykerna Elmer Diktonius, Rabbe Enckell och Gunnar Björling har en motsättning mellan det själsliga och kroppsliga.⁵⁶ Lillqvist poängterar att Södergran ville skapa ett poetiskt jag som framstår som kraftfullt och osårbart. Han lyfter fram ett gemensamt tema för de finlandssvenska modernisterna: utanförskap i den samtida västerländska civilisationen.⁵⁷ Södergrans poetiska skrivande kännetecknas av den fria versen, varierande rytm och bildspråket säger Lillqvist.⁵⁸ Han poängterar att en kan läsa Södergrans dikter enskilt och ur sitt sammanhang, men att de då kanske framstår som mer drömlika än i en diktsamlings kontext, dock kan de olika lässtrategierna stöda varandra.⁵⁹

Jan Häll diskuterar i monografen *Vägen till landet som icke är: en essä om Edith Södergran och Rudolf Steiner* andliga frågor som berör Edith Södergran. Han tar upp Rudolf Steiner och antroposofin och Kristus. Edith Södergran skrev i slutet dikter med naturelement. Häll menar att Steiner banade vägen för detta skifte.⁶⁰ Denna diktning av henne är varken paulinsk-evangelisk eller antroposofisk, den är inte heller både och, påpekar han. Den är inte endast kristen eller endast fylld av Steiners filosofi. Han anser att Södergran är fri i dikten, att konflikten mellan Paulus och Steiner inte finns i hennes dikt. Han påstår dock att den konflikten fanns i hennes liv. Genom att vara ett barn i Gud och i naturen i sina dikter överskrider hon den konflikten. Steiner och Paulus kan ses som ett symptom på samma sak, att Södergran sökte efter något religiöst under de sista fyra åren av sitt liv.⁶¹ I följande underkapitel redogör jag för biografiska perspektiv på Edith Södergran, därefter följer ett kapitel om feministiska perspektiv. Därefter redogör jag för forskning om aktuella diktsamlingar och dikter för denna avhandling.

⁵⁵ Holger Lillqvist, "Modernisternas tiotal och tjugotal", I: Zilliacus, Clas. *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen, 1900-talet ; Uppslagsdel*, Helsingfors ; Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland : Bokförlaget Atlantis, 2000, s.87.

⁵⁶ Lillqvist, 2000, s.87.

⁵⁷ Ibid, s.87.

⁵⁸ Ibid, s.91.

⁵⁹ Ibid, s.92.

⁶⁰ Jan Häll, *Vägen till landet som icke är: en essä om Edith Södergran och Rudolf Steiner*, Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis, 2006, s.221.

⁶¹ Häll, 2006, s.259-263.

2.2 Biografiska perspektiv på Edith Södergran

Rahikainen poängterar samma ståndpunkt som Witt-Brattström, att Gunnar Tideströms biografi år 1949 om Edith Södergran har tolkats som fakta fastän den är byggd på mycket av hans egna tolkningar.⁶² Det är lite ironiskt att det har råkat bli så med tanke på att Södergran själv sa i ett brev till Elmer Diktonius att hon inte ville bevara något åt de likmaskar som skriver biografier, därför brände hon upp stora delar av sina dikter och brev innan hon dog.⁶³ Forskningen om Södergran har varit fokuserad på det biografisk-psykologiska fram till 1990-talet. Den finns ännu kvar och därför betonar Rahikainen vikten av andra läsningar.⁶⁴ Jag tror det kan finnas en mening i att läsa Södergran biografiskt, eller att åtminstone fundera på hur det biografiska perspektivet har påverkat bilden av Södergran. Att vara kritisk och granska de bilder och modeller som finns är då förstås viktigt.

Under senare halvan av 1900-talet började även kvinnor forska om henne. Enligt Rahikainen existerar ännu i dag en polarisering i hur forskare tolkar hennes författarskap.⁶⁵ Både manliga och kvinnliga forskare kan hålla med om att Södergran är stor, men de har olika åsikter om vem hon egentligen är och vad hennes diktning betyder. Som exempel ger Rahikainen Bengt Landgrens levnadsteckning över Gunnar Tideström från 2007.⁶⁶ I den framhåller han Tideströms stora betydelse som tolkare av Södergran och skildrar Tideströms metoder och perspektiv på Södergrans författarskap.⁶⁷ Samtidigt kritiserar Landgren Ebba Witt-Brattström och Boel Hackman, eftersom de har uttryckt tvivel om Tideströms metoder och analysmodeller.⁶⁸ I min analys väljer jag att försöka se bortom det kvinnliga och manliga och styra skeppet mot att stiga ur binära kategorier. Bengt Landgren skriver att Tideström var medveten om det källkritiska problemet och att det diskuterades redan när monografen gavs ut, och detta problem har som sagt även påpekats bland annat av Witt-Brattström och Hackman.⁶⁹ För Tideström var det viktigt

⁶² Rahikainen, 2014, s.17.

⁶³ Rahikainen, 2014, s.16.

⁶⁴ Rahikainen, 2014, s.15-17.

⁶⁵ Rahikainen, 2014, s.324.

⁶⁶ Ibid, s.407.

⁶⁷ Ibid, s.407f.

⁶⁸ Ibid, s.408.

⁶⁹ Landgren, Bengt, ”5. Edith Södergran”, I: *Gunnar Tideström: litteraturhistoriker och litteraturpedagog*, Stockholm, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien i samverkan med Atlantis, 2007, s.182.

att bevara så mycket som möjligt medan förutsättningarna ännu fanns.⁷⁰ Landgren poängterar att Tideströms biografi inte är någon biografi utan en monografi och att han använde sig av en kontextuell och intertextuell inriktning i den.⁷¹ Landgren lyfter fram att monografen har haft en stor betydelse för forskningen, även om Tideström var präglad av samtidens värderingar.⁷²

Ebba Witt Brattström vill med sin monografi *Ediths jag: Edith Södergran och modernismens födelse* bryta med den biografiska tolkningstraditionen som dominerat Södergranforskningen.⁷³ Hon påstår att *Ediths jag* är en början till en ny Södergranforskning.⁷⁴ Hon påpekar att Södergran har blivit utsatt för diverse litteraturhistoriska härskarstrategier som har förminskat centrala kvinnliga författare t.ex. förminskning, mytologisering och idealisering. Witt-Brattström tar upp en tradition som fortsatt efter Tideström, nämligen att uppfatta Södergrans dikter som biografiska dokument.⁷⁵ Witt-Brattström påpekar i nedanstående citat att Södergrans diktjag är ett viktigt modernt exempel på den nya kvinnan. Hon lyfter också fram de historiska aspekterna som påverkade Södergrans liv, som t.ex. första världskriget och starten av kvinnornas frigörelse.

Edith Södergrans "jag" är ett metapoetiskt "jag" som hämtat en icke ringa del av sin styrka ur det nya seklets världsomvälvande händelser; ryska revolutionen, första världskriget, kvinnornas emancipation. Med Södergran föds det moderna jaget – som kvinna.⁷⁶

Rahikainen lyfter fram att de biografiska frågetecknen kring Södergran har lett till en mutation av myter. Hon anser att forskare i början baserade en hel del fakta på myter, bland annat menar hon att Tideström gjorde detta. Därefter har forskare byggt vidare på dessa myter, vilket har lett till vissa oklarheter kring Södergran. Exempelvis Ebba Witt-

⁷⁰ Landgren, 2007, s.182.

⁷¹ Landgren, 2007, s.189.

⁷² Landgren, 2007, s.199.

⁷³ Witt-Brattström, 1997, s.10.

⁷⁴ Witt-Brattström, 1997, s.16.

⁷⁵ Ibid, s.12-13.

⁷⁶ Ibid 1997, s.14.

Brattström och Boel Hackman har kritiserat de metoder som Tideström använde sig av.⁷⁷ Rahikainen skriver att när myter ändras med tiden är det fråga om en mytologiseringsprocess.⁷⁸ Hon poängterar att myter ibland kan baseras på en författares egna tolkningar om sitt liv och att olika tolkningar finns.⁷⁹ När en forskare skriver en biografi hamnar hen att göra ett materialurval och tolkningar.⁸⁰ Vad som då är fakta respektive någons tolkning är inte alltid helt enkelt att urskilja.

Rahikainen påminner om att det är viktigt att minnas att biografier säger något om hur författaren har emottagits av samtiden.⁸¹ Att skilja på mellan fakta och myt är inte alltid heller lätt. Det är några faktorer som stannat kvar i folks läsning av Södergrans dikter: hennes tuberkulos, ensamhet och lidande.⁸² Det finns dock andra aspekter att ta i beaktande i läsningen av hennes dikter. Som sagt fick Södergrans debut mycket uppmärksamhet. Det var inte bara den fria formen som var ny utan också idéinnehållet, t.ex. synen på kvinnan.⁸³ Färgsymboliken är också viktig i Södergrans dikter. Röd är en av färgerna som syns i Södergrans färgsymbolik. Den röda färgen kan symbolisera det kvinnliga jaget som vill bejaka sin skaparkraft. Rött står för blod, kärlek, fruktbarhet och livsbejakande, rött är också livets, handlingens och provokationens färg. Den vita färgen kan symbolisera stillhet, död, oskuld och renhet.⁸⁴

Många som har läst breven mellan Edith Södergran och Hagar Olsson, som var goda vänner, har försökt reda ut deras roller och vad de betydde för varandra.⁸⁵ Södergran ger liv till flera olika jag om och om igen.⁸⁶ Hagar Olsson skriver i inledningen att hon var lite tveksam över huruvida hon skulle dela med sig av breven eller inte. Gunnar Tideström ville skriva en monografi om Edith Södergran och han begärde de brev som Hagar hade sparat från deras korrespondens. Olsson valde att låta Tideström ta del av breven,

⁷⁷ Rahikainen, 2014, 408.

⁷⁸ Rahikainen, 2014, s.20.

⁷⁹ Ibid, s.20.

⁸⁰ Ibid, s.20.

⁸¹ Ibid, s.20.

⁸² Ibid, s.23.

⁸³ Rahikainen, 2014, s.118.

⁸⁴ Ibid, s.123.

⁸⁵ Edith Södergran och Hagar Olsson, *Ediths Brev*, ny utgåva, Helsingfors: Schildts & Söderströms, 2016, s.9.

⁸⁶ Södergran och Olsson, 2016, s.9f.

eftersom hon kände ett visst ansvar över hur bilden av Södergran skulle bli.⁸⁷ Hon ville inte bidra till flera nya felaktiga uppgifter om Södergran och tänkte att hon genom att dela med sig av breven kunde motverka detta.⁸⁸ Det var inte lätt för Hagar Olsson att bestämma sig för att ge ut *Ediths brev*. Roger Holmström beskriver att hon led mycket under processen.⁸⁹ Det tog sju år för breven att ges ut, de gavs ut första gången år 1955.⁹⁰

De brev som Olsson skrev till Södergran finns inte bevarade, vilket beror på att Södergran brände upp mycket av sitt material innan hon dog. De brev som finns bevarade är de brev som Södergran skickade till Olsson. Det sista Södergran sa till Olsson innan hon dog var ”Du skall ännu finna Kristus”.⁹¹ Ediths mor Hagar Södergran skriver att Edith vände sig till flera filosofer, bl.a. till Nietzsche, Steiner och Nya testamentet.⁹² Olsson beskriver hur hon själv och Edith under ett besök i Raivola sitter i trädgården och läser dikter för varandra. De tittade också igenom kattalbum och Olsson beskriver ett besök till Södergran i Raivola på följande vis: ”Levde vi icke i sagan, där allt omöjligt är möjligt”.⁹³ I ett brev skriver Södergran om sin katt Totti, som hon också kallar för Råttikus.⁹⁴ Katten var mycket kär för Södergran. I ett brev till Olsson skriver Södergran att den inre elden är det viktigaste en människa äger och att hon uppmanar alla följa sin inre musik. Edith Södergran skriver i *Dagens Press* följande om sin diktsamling *Septemberlyran*: ”Den inre elden är det viktigaste människan äger. Jordklotet tillhör dem som inom sig bära den högsta musiken. Jag vänder mig till de sällsynta individerna och uppmanar dem att höja sin inre musik, detsamma som att bygga på framtiden”.⁹⁵ Hon vänder sig till de som bär inom sig den högsta musiken och som vill bygga på framtiden.

⁸⁷ Södergran och Olsson, 2016., s.17.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Roger Holmström, ”Vägen till Ediths brev”, I: *Hagar Olsson och den växande melankolin: liv och diktning 1945-1978*, Esbo, Schildts, 1995, s.198.

⁹⁰ Holmström, 1995, s.200.

⁹¹ Södergran och Olsson, 2016, s.191.

⁹² Ibid, s.226.

⁹³ Ibid, s.55.

⁹⁴ Södergran och Olsson, 2016, s.161.

⁹⁵ Ibid, s.22f.

2.3 Edith Södergran, feminism och den nya kvinnan

Under det nya seklet, i början av 1900-talet var det många män som var rädda för kvinnornas kreativitet som började blomstra skriver Witt-Brattström i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*.⁹⁶ Det fanns en oro över att kvinnorna skulle ta över. Witt-Brattström menar att kvinnorna inte gick med på detta utan att den nya kvinnan stiger fram som en central figur i litteratur skrivna främst av kvinnor.⁹⁷ Under Södergrans livstid går kvinnoidealet från att vara viktorianskt till att fokuseras på kvinnans nya rättigheter. Detta nya kvinnoideal får enligt Witt-Brattström termen ”Den nya kvinnan”.⁹⁸ Hon betonar att diskussionen kring huruvida den nya kvinnan var något bra eller farligt för samhället var synnerligen aktuell för Södergran under hennes livstid.⁹⁹ Könnsrollerna är inte längre lika självklara som tidigare. Att tuberkulos, ensamhet och lidande är centrala aspekter av Södergran som stannat kvar i bilden av henne är kanske inte så märkligt. Hur och varför Södergran var sjuk är något som ännu intresserar många.

Södergrans första diktsamling utgavs år 1916. I Finland fick kvinnorna rösta för första gången år 1906 i statliga val och år 1917 fick kvinnorna också allmänt rösträtt i kommunalval.¹⁰⁰ I denna historiska kontext skriver Södergran sina diktsamlingar. I dag finns det många olika feminismer. Jag kommenterar den som var aktuell under Södergrans livstid. Den nya kvinnan är en figur som kopplar ihop flera rörelser under 1800-talet, till rörelser om sexualitet och feminism. Den nya definitionen på vad en kvinna kan är en ingång till den moderna kulturen och ett viktigt steg i kvinnoemancipationen. Detta paradigmskifte kom genom en ny emancipatorisk uppfattning om den kvinnliga kroppen.¹⁰¹ Genom romaner som hade den nya synen på kvinnan, fick läsarna möta kvinnan ur ett annat perspektiv än ur den manliga blicken.¹⁰²

⁹⁶ Ebba Witt-Brattström, ”Det stora könskriget: Feminismdebatt i Europa”, I: Hjort-Vetlesen, Inger-Lise, och Elisabeth Møller Jensen, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*: Bd 3, Vida världen : 1900-1960, Wiken, 1996, s.55.

⁹⁷ Witt-Brattström, 1996, s.56.

⁹⁸ Witt-Brattström, 1996, s.56.

⁹⁹ Ibid, s56.

¹⁰⁰ THL, ”Milstolpar för jämställdheten”, I: <https://thl.fi/sv/web/jamstallldhet/framjande-av-jamstallldhet/milstolpar-for-jamstallldheten/>, hämtad 5.4.2022.

¹⁰¹ Ebba Witt-Brattström, ”Preface”, I: *The new woman and the aesthetic opening: unlocking gender in twentieth-century texts*, Huddinge: Stockholm: Södertörns högskola; Almqvist & Wiksell International, 2004, s.xi.

¹⁰² Witt Brattström, Ebba, ”Introduction: The new woman specter in modernist aesthetics”, I: *The new woman and the aesthetic opening: unlocking gender in twentieth-century texts*, Huddinge: Stockholm: Södertörns högskola; Almqvist & Wiksell International, 2004, s.3.

Witt-Brattström påpekar en annan viktig egenskap i den nya kvinnans fiktion, nämligen att den är dialogisk.¹⁰³ Enligt Witt-Brattström skrev Alfred Adler år 1910 att ”The abusive supremacy of the masculine principle is a cancer in our society”.¹⁰⁴ Mannen hade ett övertag både i samhället och litteraturen, och kvinnan fick stå i samhällets skuggor. Kvinnorna började under denna tid alltmera bryta sig loss och kämpa mot mannens överlägsenhet som inte gynnar samhället.

I sekelskiftet mellan 1800-talet och 1900-talet upplevdes modernitet som en höjning av det kvinnliga och en dekonstruktion av det manliga, menar Witt-Brattström. Hon påpekar att lösningen på detta var en önskan om ett könlöst kön.¹⁰⁵ Existensen av ”Den nya kvinnan” understryker att kvinnan inte bara är förväntningar eller fotnoter i biografier av stora män. Denna tidsperiod innehåller några postmoderna teman: narcissistisk individualism, den queera och androgyna fantasin om ett könlöst kön, homosexualitet och en ny definition av erotisk passion.¹⁰⁶

2.4 Debutsamlingen *Dikter*, dikterna ”Dagen svalnar ...” och

”Vierge moderne”

Södergrans debutsamling utkom år 1916 har många olika stilar och influenser.¹⁰⁷ Hennes karaktäristiska uttrycksform är den fria orimmade versen.¹⁰⁸ Flera forskare har noterat att stilfigurerna personifiering, besjälning och antropomorfisering förekommer genomgående i Södergrans debutsamling.¹⁰⁹ Andra förekommande retoriska grepp i samlingen är negationer, paradoxer, apostrofering, epizeuxis (ordupprepning), hopning och en varierande rytm.¹¹⁰ Flera forskare har lyft fram att Södergran i sin debutsamling

¹⁰³ Witt-Brattström, 2004, s.5.

¹⁰⁴ Witt-Brattström, 2004, s.6

¹⁰⁵ Ibid, s.6.

¹⁰⁶ Ibid, s.10

¹⁰⁷ Hackman, et.al, *Kommentar till Edith Södergrans dikter och aforismer*; Varia. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s.20.

¹⁰⁸ Hackman, et al, 2016, s.20.

¹⁰⁹ Ibid, s.20f.

¹¹⁰ Ibid, s.21.

ofta sätter ihop bilder från den andliga och den kroppsliga sfären, t.ex. ”själens frossa” i dikten ”Vierge moderne”.¹¹¹ Döden och kärleken har av flera forskare ansetts som debutsamlingens huvudsakliga teman.¹¹² Bland andra Hagar Olsson lyfte också fram längtan som ett tema.¹¹³

Lillqvist anser att debutsamlingen visualiserar en spänning mellan det kroppsliga och själsliga och det fysiska begäret i kontrast mot längtan efter det andliga: ”Detta spänningsfält gestaltas hos Södergran – åter på ett sätt som är mycket typiskt för romantiken – som en klyfta i jagets mytiska biografi mellan ett förlorat, paradiskt då och ett nutillstånd präglad av melankoli och främlingskap”.¹¹⁴ I debutsamlingen närvarar jaget både i ett paradiset och i ett melankoliskt landskap, därför ger den möjligheter till många tolkningar och läsningar. Desto flera gånger en läser dikterna desto mera hittar läsaren att vrida och vända på. Vesa Haapala, som skrivit doktorsavhandlingen *Kaipaus ja kielto: Edith Södergranin Dikter-kokoelman poetiikkaa* (2005), belyser att jagets varierande tillstånd syns i de olika verstyperna i dikten ”Dagen svalnar...”.¹¹⁵ I den tidiga forskningen är det flera som ser ett kvinnligt jags besvikelse i dikten och att mannens och kvinnans förväntningar inte matchar.¹¹⁶ Boel Hackman lägger i sin doktorsavhandling märke till att kvinnans traditionella roll och transcendensen i denna dikt påminner om ”Vierge moderne”.¹¹⁷

Gunnar Tideström har noterat att könsrollerna är etablerade i ”Dagen svalnar...”.¹¹⁸ Han påpekar att tilltalet i tredje strofen har ändrats från ”du” till ”han”, för att återgå till ”du” igen i sista strofen, att Södergran väljer ”han” i tredje strofen i stället för ”du” anser Tideström att skapar ett visst avstånd till mannen från kvinnans håll.¹¹⁹ Tideström menar

¹¹¹ Hackman, et.al, 2016, s.22.

¹¹² Ibid, s.22.

¹¹³ Ibid, s.22.

¹¹⁴ Lillqvist, 2000, s.89.

¹¹⁵ Vesa Haapala, *Kaipaus ja kielto: Edith Södergranin Dikter-kokoelman poetiikkaa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2005, s.25.

¹¹⁶ Hackman, et.al., 2016, s.56.

¹¹⁷ Boel Hackman, *Jag kan sjunga hur jag vill: tankevärld och konstsyn i Edith Södergrans diktning*, Helsingfors, Söderströms, 2000, s.136.

¹¹⁸ Gunnar Tideström, ”Edith Södergran, Dagen svalnar...”, I: *Lyrisk tidspegel*, red. Carl Erik af Geijerstam et.al, Lund: Gleerup, 1948, s.76.

¹¹⁹ Tideström, 1948, s.78.

att det finns en noterbar skillnad mellan dikterna "Dagen svalnar..." och "Vierge moderne". "Vierge moderne" står i kontrast mot "Dagen svalnar..." med en upprorisk anda, medan den andra dikten har mera ödmjukhet.¹²⁰ Boel Hackman anser att den sista strofen säger något mera generellt om förhållandet mellan man och kvinna jämfört med de tidigare stroforna. Hon anser att "Vierge moderne" är ett förverkligande av ett utopiskt möte mellan mannen och kvinnan som finns i dikten "Dagen svalnar ...".¹²¹ Symbolismen kännetecknas bland annat just av en kritisk granskning av själva språket. Hackman skriver att döden och livet är systrar och inte skilda från varandra.¹²²

Lillqvist lyfter fram två huvudsakliga tolkningar av "Dagen svalnar...": den feministiska och den idealistiska. En dominerande feministisk tolkning av denna dikt har varit att diktjaget är besviket över mannens ensidiga begär. Utgående från en mera idealistisk tolkning kan diktjagets besvikelse ha mera att göra med tids- och förgänglighetsproblematik; mannen har egentligen gjort vad diktjaget har önskat. Det finns flera ord som markerar tid i dikten. Det är speciellt diktens slutstrof som tolkats ur en feministisk synvinkel som ett ironiskt uttryck för diktjagets besvikelse på mannen.¹²³

En kan också läsa slutstrofen som ett sätt att visualisera diktjagets kritiska självreflektion och självtilltal. Lillqvist påpekar att det finns flera exempel på sådant i Södergrans diktning. Han menar att valet i dikten står mellan immanens och transcendens och att jaget väljer transcendensen. Han anser att diktjaget inte är ute efter en samstämd förening. Lillqvist diskuterar vilken tolkning som är att föredra. Dikten kan mycket väl läsas med feministiska glasögon, men främst då dikten är isolerad från resten av diktsamlingen. Han argumenterar för att den idealistiska tolkningen är mera hållbar om en också ser till resten av diktsamlingen, där det idealistiska finns med genomgående.¹²⁴ "Dagen svalnar ..." kan även läsas som en längtan efter kärlek som leder till besvikelse, att älskaren är åtrådd av det kvinnliga könet men inte av själen skriver Rahikainen. Rahikainen diskuterar också

¹²⁰ Tideström, 1949, s.93.

¹²¹ Hackman, 2000, s.135-139.

¹²² Hackman, 2000, s.144.

¹²³ Lillqvist, 2011, s.144-148.

¹²⁴ Lillqvist, 2011, s.149f.

att den manliga motparten kan tolkas som en manlig älskare, Jesus, döden eller allt på en gång.¹²⁵

Birgitta Holm lyfter fram att dikten ”Vierge moderne” ur diktsamlingen *Dikter* är det bästa exemplet i Södergrans diktning på hur Södergran inför ”den nya kvinnan” i svensk poesi.¹²⁶ Även Ebba Witt-Brattström placerar in Södergran i ett europeiskt och feministiskt sammanhang med anknytning till ”den nya kvinnan”.¹²⁷ Christer L. Mossberg ser i formuleringen ”ett djärvt beslut” en signalering om att frigöra sig från rådande könsroller.¹²⁸ Satu Grünthal påpekar att dikten handlar om flera olika typer av gränser och inte bara om könsidentitet. Dikten aktualiserar gränser mellan kön och tidsåldrar, människor och djur, olika element och existens. Grünthal poängterar att samma gränsöverskridande element finns i dikten ”Landet som icke är”.¹²⁹

Lillqvist lyfter också fram att Södergran anknyter till symbolismen. Symbolism och dekadens hänger ihop. Dekadensen tenderar att fokusera på de negativa sidorna med den moderna civilisationen, medan symbolismen rör sig i den inre världen, i drömmen och i fantasin, i en harmoni mellan jaget och världen.¹³⁰ ”Vierge moderne” kan enligt Judith Meurer-Bongardt ses som en lust att göra sig fri från trångheten.¹³¹ Broder- eller systemskapsidealet är en central syn hos Hagar Olsson gällande ungdomar och framtiden och detta ideal hade också Södergran.¹³² Olsson anser att i Södergrans dikter kan en läsa in ett kollektivt vi samtidigt som det individuella jaget har en central position.¹³³ Judith Meurer-Bongardt lyfter fram att både Olssons och Södergrans texter har en livskänsla

¹²⁵ Rahikainen, 2014, s.122.

¹²⁶ Birgitta Holm, ”Edith Södergran och den nya kvinnan”, I: *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 19, 1990:4, s.62.

¹²⁷ Hackman et.al, 2016, s.16.

¹²⁸ Christer L., Mossberg, 1978, ”I’ll bake Cathedrals. An Introduction to the Poetry of Edith Södergran”, I: *20th-century foreign women writers*, ed. Martha O’Nan, Folio, Papers on Foreign Languages and Literature 11, Brockport, N.Y: Dept. Of Foreign Languages, State University of New York, s.116-126.

¹²⁹ Satu Grünthal, 1993, ”Edith Södergran Today. Some Contemporary Views on the Poetry of Edith Södergran”, I: Broomans, Petra. *Edith Södergran: A Changing Image: Looking for a New Perspective on the Work of a Finnish Avant-garde Poet*, Groningen: RUG, Werkgroep Vrouwenstudies letteren, s.33f.

¹³⁰ Lillqvist, 2011, s.150f.

¹³¹ Judith Meurer-Bongardt, ”Landet, där all vår önskan blir underbart uppfyllt’. Ungdom och utopi hos Hagar Olsson och Edith Södergran”. I: *På fria villkor: Edith Södergran-studier*, Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis, 2011, s.101.

¹³² Ibid, s.116.

¹³³ Ibid, s.116.

som fanns hos många unga i Europa.¹³⁴ Vidare skriver hon att de båda formulerar en utopisk bild av ungdomen.¹³⁵ Hon anser att Södergran skapade litteratur som lyfter fram rätten att vara lycklig och att bortse från ekonomiska vinningar och se de mänskliga behoven.¹³⁶ Dikternas budskap öppnar upp för många olika möjligheter och utopiska ideal lyfter Meurer-Bongardt fram: ”I Södergrans lyrik hittar man många olika, ofta motstridiga budskap och bilder som inte bara beskriver känslorna hos mellankrigstidens unga utan även hos vår tids unga. De öppnar ett fält för att experimentera fram olika möjligheter, tankar och utopiska ideal”.¹³⁷ Citatet är åter igen ett exempel på att Södergrans lyrik är mångbottnad.

Witt-Brattström menar att en viktig aspekt i att förstå Södergrans diktning är att texten alltid avslöjar sitt subjekt. Witt-Brattström presenterar en ledtråd till den inledande meningen i ”Vierge moderne” ”Jag är ingen kvinna. Jag är ett neutrum.” På tyska var termen för den nya kvinnan ”das neue Weib”. Termen är i grammatiskt neutrum. Satsen kan således tolkas som att ”jag är ingen (vanlig) kvinna, jag är en ny kvinna (i neutrum)”.¹³⁸ Birgitta Holm har tolkat dikten ”Vierge moderne” på ett liknande vis, som ett sätt att kliva ur klassiska genusdefinitioner, t.ex. kvinna=icke-man.¹³⁹ Den nya kvinnan bestämmer själv över sin kropp, sin framtid och sitt liv.¹⁴⁰ ”Vierge moderne” är skriven så att den passar att framföras på scen och sägas ut högt, framom att läsas tyst för sig själv.¹⁴¹ Flera verk i början av 1900-talet tematiserar den nya kvinnan. Hon har en nyans av Nietzsches övermänniska. Hon går nya vägar och struntar i den gamla kvinnorollen och mannens krav.¹⁴² Som tidigare nämnts läser Mier-Cruz Södergrans dikter i ett queert perspektiv. Gällande dikten ”Vierge moderne” öppnar han genom ett queert perspektiv upp en annan aspekt, nämligen att människor som inte passar in i samhällets heteronormativa ramar, endast kan existera i en sådan värld genom deras

¹³⁴ Meurer-Bongardt, 2011, s.116.

¹³⁵ Ibid, s.116.

¹³⁶ Ibid, s.121

¹³⁷ Ibid, s.121.

¹³⁸ Witt-Brattström, 1997, s.209f.

¹³⁹ Birgitta Holm, ”Begär och modernism”, I: *Edda*, nr 1 1993, s.56.

¹⁴⁰ Rahikainen, 2014, s.118.

¹⁴¹ Ibid, s.120.

¹⁴² Witt-Brattström, 1997, s.109.

ickeexistens.¹⁴³ Den ingången belyser ett nytt ljus på diktens inledande rader ”Jag är ingen kvinna/ jag är ett neutrum”.

2.6 Diktsamlingen *Landet som icke är* och dikten ”Landet som icke är”

Denna diktsamling utgavs postumt år 1925 och kan sägas vara Södergrans genombrott.¹⁴⁴ Häll påpekar att i denna samling tilltalas jaget av naturen som är beskyddande och naturen är inte melankolisk och demonisk som i debutsamlingen.¹⁴⁵ I debutsamlingen är trädet en symbol för ett frestande eller hotande öde. I den sista diktsamlingen *Landet som icke är* har trädet blivit en symbol för livet. Tideström skriver att döden i denna diktsamling är en del av naturens eviga kretslopp och att natursynen är antroposofisk.¹⁴⁶ Benedikte F. Røstboll, som skrivit doktorsavhandlingen *Skrevet med blod: kroppens retorik hos Edith Södergran med et perspektiv til den danske 1980'er- og 90'erdigtning*, konstaterar att pannan ofta förekommer och att kroppen är ett betydelseskäpande fält. Pannan kan vara en metafor för utvaldhet, invigning och välsignelse.¹⁴⁷ Ett annat viktigt tema är barnets nära kontakt med det gudomliga, vilket representerar ett idealt och naivt förhållningssätt som hittas såväl hos Nietzsche som i Nya testamentet och hos Steiner.¹⁴⁸

Forskare som Gunnar Tideström och Göran Lundström ser en likhet mellan dikten ”Landet som icke är” och Igor Severjanins dikt ”Drömriget”.¹⁴⁹ Lundström påpekar att dikterna inte bara har uttrycket ”landet som icke är” gemensamt utan också det kosmiska perspektivet.¹⁵⁰ Ernst Brunner, som skrivit monografen *Till fots genom solsystem: en studie i Edith Södergrans expressionism* (1985), ser också en likhet med ”landet Ingenstans”, från Thomas Moores *Utopia: landet ingenstans* från 1516, som hör hemma

¹⁴³Mier-Cruz, 2021, <https://www.mdpi.com/2076-0787/10/1/28>, hämtad 4.4.2022, s.9f.

¹⁴⁴ Hackman et.al, 2016, s.327.

¹⁴⁵ Häll, 2006, s.221.

¹⁴⁶ Tideström, 1949, s.282ff.

¹⁴⁷ Benedikte F. Røstboll, *Skrevet med blod: kroppens retorik hos Edith Södergran med et perspektiv til den danske 1980'er- og 90'erdigtning*, diss. Hellerup: Spring 2008, s. 198f.

¹⁴⁸ Hackman, 2000, s.263ff.

¹⁴⁹ Tideström, 1949, s.290f.

¹⁵⁰ Göran Lundström, ”Edith Södergrans förhållande till rysk lyrik”, I: *Poesi. Lyriksamfundets tidskrift* 3, 1950:3, s.45.

i den europeiska litterära traditionen.¹⁵¹ Södergrans dikt söker sig bortom världens verklighet och söker sig till Nya testamentet, Psaltaren och Steiners andeläror.¹⁵²

Rostbøll pekar på diktens struktur som består av flera frågor och svar. En av frågorna är ”Vem är min älskade?” Forskare har kommit fram med flera förslag på frågan: det kan vara Gud, Fadern, Jesus, den segrande Kristus, en kärlekens och kosmiska mysteriets Kristus eller den poetiska föreställningskraften. ”Och det kommer ett svar: Jag är den som du älskar och/alltid skall älska”.¹⁵³ Gunnar Tideström och Hagar Olsson anser båda att svaret på frågan är Kristus. Tideström påpekar att det är den segrande Kristus¹⁵⁴, medan Olsson anser det vara en kärlekens och kosmiska mysteriets Kristus.¹⁵⁵ Ebba Witt-Brattström ser svaret på frågan på ett annat vis. Hon anser att den älskades identitet är ett eko, att frågan upprepas i påståendeform. Kiasmen gör dikten retorisk och det finns då inga tydliga gränser mellan jaget och den andre.¹⁵⁶

Under de fyra sista åren i Södergrans liv hänger hon sig enligt Häll det religiösa, som växlar mellan antroposofin och kristendomen. Dikten ”Landet som icke är” har starka drag av avsked. Nu är perspektivet inriktat på det som kommer efter döden. Denna dikt och uttryck kan läsas ur både antroposofiskt och evangeliskt kristet perspektiv. Dock påpekar han att både Steiner och Kristus går under begreppet ”jag är”. Dikten avslutas med ”Jag är den som du älskar och/ alltid ska älska”. Häll konstaterar att en kan läsa ”jag är” som svaret. Dock menar han att Kristus är det mest troliga svaret, men att en kan läsa Södergran både kristet och antroposofiskt.¹⁵⁷ Han skriver att Steiner har varit betydelsefull för den sena diktningen och bidragit till ett förändrat tonfall som är mera ödmjukt och lugnt än tidigare, jämfört med den nietscheanska fasen då tonen var mera exalterad och pressad.¹⁵⁸ Judith Meurer- Bongardt skriver i antologin *På fria villkor: Edith Södergran studier* att ”Landet som icke är” kan läsas som en konkret symbol för

¹⁵¹ Ernst Brunner, *Till fots genom solsystem: en studie i Edith Södergrans expressionism*, Stockholm: Bonnier, 1985, s.326.

¹⁵² Ibid, s.331f.

¹⁵³ Hackman et.al, 2016, s. 380.

¹⁵⁴ Tideström, 1949, s.290f.

¹⁵⁵ Hagar Olsson, ”Edith Södergran och döden”, I: *Dagens Nyheter*, 24/6 1953.

¹⁵⁶ Ebba Witt-Brattström, ”Jag är lag i mig själv. Om Edith Södergran”, I: Hjordt-Vetlesen, Inger-Lise, och Elisabeth Møller Jensen. *Nordisk kvinnolitteraturhistoria: Bd 3, Vida världen : 1900-1960*, Wiken, 1996, s.29.

¹⁵⁷ Häll, 2006, s.277-280.

¹⁵⁸ Ibid, s.275-280.

förändring av samhället eller som en abstrakt utopi som vänder sig bort från verkligheten.¹⁵⁹ Med tanke på samtiden kunde detta vara en plats som ungdomar fick drömma sig bort till, en bättre värld. ”Landet som icke” är kan läsas som en demokratisk önskedröm.¹⁶⁰

3 Teori och metod

I detta kapitel presenterar jag de intermediala perspektiven i denna avhandling. Jag förklarar vad intermedialitet är för något och varför det är relevant för avhandlingens syfte. Jag beskriver det intermediala forskningsfältet och relevanta begrepp därifrån. Till först kommer ett kapitel om intermedialitet, därefter ett kapitel om samspelet mellan bild och ord och därefter ett om samspelet mellan ord och musik. Min analysmetod är kvalitativ och bygger på relevanta begrepp från detta kapitel och lutar sig mot tidigare forskning om Edith Södergran och dikterna som omvandlats, samt de diktsamlingar de ingår i.

3.1 Intermedialitet

Jørgen Bruhn lyfter fram media eller medialitet som ett centralt begrepp inom det intermediala forskningsfältet. Han definierar medialitet som en studie av transformationen och kombinationen av olika konstformer och medier.¹⁶¹ Vad är då intermedialitet? ”En litterär text som på olika sätt anknyter till ett eller flera medier eller konstformer är uttryck för intermedialitet”.¹⁶² Heteromedialitet innebär att alla verk är blandade i någon mån.¹⁶³ W.J.T. Mitchell menar att all media är blandad media. Det finns inget medium som är oblandat.¹⁶⁴ Intertextualitet innebär att en text refererar till andra

¹⁵⁹Meurer-Bongardt, 2011, s.99.

¹⁶⁰ Meurer-Bongardt, 2011, s.100.

¹⁶¹ Bruhn, 2016, s.1.

¹⁶² Mikael Askander, *Modernitet och intermedialitet i Erik Asklunds tidiga romankonst*, Växsjö, Växsjö University Press, 2003, s.40.

¹⁶³ Bruhn, 2016, s.15.

¹⁶⁴ Ibid, s.21.

texter, vilket en text ofta gör.¹⁶⁵ Intertextuella referenser kan vara tydliga och mindre tydliga. De förutsätter en viss förhandskunskap av läsaren. En kan fundera över vilken roll olika intertextuella referenser spelar, speciellt för en yngre publik. Bara för att de finns behöver inte läsaren känna igen dem. Det räcker inte med att konstatera vilka skillnader som finns mellan olika medier eller verk, de bör läggas in i en kontext och analyseras konsekvent. Samtida kultur, konst, poesi, och fiktion tenderar att komma i flera medier, det är ofta mera regel än undantag.¹⁶⁶ Bruhn vill utmana tanken om att litteraturen först nyligen skulle ha blivit överkörd av icke-litterära former och innehåll. Teoretiska frågor om detta har inom litteraturvetenskapen diskuterats åtminstone sedan 1950-talet, forskningsområdet hette först studier i ”interart” men ersattes sedan av termen intermedialitet.¹⁶⁷

Tore Rye Andersen påpekar att mediet påverkar budskapet, eller till och med att mediet är budskapet och att uttrycket har myntats av litteraturvetaren Marshall McLuhan (”the medium is the message”).¹⁶⁸ Bokmediet strukturerar vår läsupplevelse på ett fysiskt plan, men det är inte något som vi ofta tänker på.¹⁶⁹ Vilken typ av bokmedium texten förekommer i påverkar läsupplevelsen och förväntningarna som läsarna har. En kan till exempel jämföra det med en teaterföreställning och dess materiella framförande.¹⁷⁰ Språket kan variera mellan olika utgåvor, men verket placeras också in i nya kulturella och materiella kontexter, vilket för med sig sina konnotationer.¹⁷¹

3.2 Ord och bild

I detta kapitel presenterar jag förhållandet mellan ord och bild och hur jag ser på det i min avhandling. Bilderboken är ett medium som är väldigt komplext och mångtydigt i och med att den använder sig av både text och bild.¹⁷² Vad räknas som en bilderbok? Frågan

¹⁶⁵ Ibid, s.26.

¹⁶⁶ Bruhn, 2016, s.2.

¹⁶⁷ Bruhn, 2016, s.5.

¹⁶⁸ Tore Rye Andersen, ”Bogen”, I: *Litteratur mellem medier*, 1. udgave. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018., s.23.

¹⁶⁹ Rye Andersen, 2018, s.22.

¹⁷⁰ Ibid, s.24.

¹⁷¹ Rye Andersen, 2018, s.40.

¹⁷² Mel Gibson, ”Picture Books, Comics, and Graphic Novels”, I: *The Routledge companion to children’s literature*, ed. David Rudd, 2010, s.110.

är mångfacetterad och inte helt lätt att besvara, men det handlar mera om förhållandet mellan text och bild än mängden text eller bild.¹⁷³ Jag skulle vilja påstå att *Landet som icke är* hör till den kategorin av illustrerade böcker som gestaltar och dramatiserar snarare än förklarar. Det är ganska vanligt hos symbolrika och eller poetiska bilderböcker skriver Maria Lassén-Seger.¹⁷⁴ Att göra en bilderbok har nämligen jämförts med processen att regissera en film, det kan kanske ge en någorlunda rättvis bild av processen i att skapa en bilderbok, anser Sara Ehnholm-Hiell.¹⁷⁵ Litteraturforskaren Mel Gibson betonar att bilderboken framför allt är en konstform snarare än något slags uttryck för läs- och skrivkunnighetens tillbakagång.¹⁷⁶ Bara för att bilder har blivit vanligare betyder det inte att läskunnigheten skulle ha gått bakåt.

När en läser en bilderbok gäller det att ha en dubbel blick för både texten och bilder. Sedan 1990-talet har utgivningen av böcker med bilder ökat markant. I barn- och ungdomslitteratur blir bilder allt mera frekventa. I dag är bilderböcker inte bara riktade till yngre barn. Även för äldre kan bild och text ha en likvärdig ställning, t.ex. i en bilderbok. I grafiska romaner tar bilderna ofta mera plats. Grafiska romaner riktar sig också till vuxna. En bör inte sätta likhetstecken mellan bilder och skrift när en tar in dem i det litterära fältet påpekar Nina Christensen.¹⁷⁷ Gränsen mellan ord och bild är inte alltid väldigt tydlig, t.ex. gränsen mellan det symboliska, ikoniska och indexikaliska. De visuella uttrycken i en bilderbok påminner om dramat, t.ex. mimik och gester berättar om hur karaktärerna förhåller sig till varandra belyser Christensen.¹⁷⁸ Bilderböcker och grafiska romaner har flera tomma platser än romaner.¹⁷⁹ De är sällan lika deskriptiva som en roman, därav finns det flera rum för läsaren att fylla.

Maria Nikolajeva tar upp några olika förhållanden gällande ords och bilders samverkan i bilderböcker. Hon tar främst upp fem olika typer: symmetrisk, kompletterande,

¹⁷³ Maria Lassén-Seger, "Bilderboken möjligheternas medium", I: *BY: Finnish illustrations for children*, Vasa, Jokowski, 2014 s.118.

¹⁷⁴ Lassén-Seger, 2014, s.120.

¹⁷⁵ Sara Ehnholm Hiell, "Att göra det möjligt", I: *BY- Finnish illustrations for children*, Vasa, Jokowski, 2014, s.148.

¹⁷⁶ Gibson, 2010, s.103.

¹⁷⁷ Nina Christensen, "Visuelle fortællinger", I: *Litteratur mellem medier*, 1. udgave. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018., s.269-271.

¹⁷⁸ Christensen, 2018, s.279.

¹⁷⁹ *Ibid*, s.288.

expanderande, kontrapunktisk och ambivalent. En bilderbok är symmetrisk om orden och bilderna berättar samma berättelse och den är kompletterande om det finns luckor som bilderna fyller. En bilderbok är expanderande när en inte kan förstå berättelsen utan bilderna. Både orden och bilderna behövs för att hänga med i berättelsen. I en kontrapunktisk bilderbok behövs både bilder och ord för att förstå den, men de ifrågasätter varandra. När en bilderbok är ambivalent är samspelet förvirrande. Ord och bilder ger olika information och stämmer inte överens. Det som är värt att minnas med klassifikationerna är att de kan variera genom bilderboken. Samma typ av förhållande mellan ord och bild behöver inte råda mellan t.ex. persongestaltning och temporalitet.¹⁸⁰

En illustratör kan använda sig av flera olika grepp i en bilderbok. Ett grepp är simultansuccession, som används för att avbilda rörelse i bilder. Greppet innebär att konstnären skildrar en händelse och händelsen förs framåt genom en följd av bilder, ofta föreställande samma figur. Varje bild skildrar ett skilt ögonblick i rörelsen, ordningen och temporaliteten framstår tydligt.¹⁸¹ Ett annat grepp är zoom, som illustratören kan använda sig av i miljöskildringen.¹⁸² Det kan också vara ett grepp för personskildringen. Metafiktiv karaktär innebär att ord används för begrepp som inte direkt går att avbilda eller som en inte vet direkt hur det ska avbildas.¹⁸³ Det är ett grepp som kan användas för att skapa fantasifulla karaktärer. I detta sammanhang är ikonotext ett viktigt begrepp, som myntades av Kristin Hallberg på 1980-talet. Begreppet innebär bilderbokens egentliga text, med andra ord vad syntesen av text och bilder förmedlar.¹⁸⁴

Landet som icke är tar upp teman som t.ex. sjukdom och död. En del kan säkert tänka att sådana teman kan vara dystra att ha i en bok som riktar sig till en yngre publik, även om boken riktar sig till alla åldrar. Martin Salisbury och Morgan Styles påpekar att det varierar mycket från kultur till kultur och i tiden vad som anses vara socialt accepterat att skriva en bok om, även typen av illustrationer som accepteras kan variera mycket.¹⁸⁵ Det

¹⁸⁰ Nikolajeva, 2000, s.22.

¹⁸¹ Ibid, s.202.

¹⁸² Ibid,s. 131.

¹⁸³ Ibid, s.38.

¹⁸⁴ Christensen, 2018, s.275f.

¹⁸⁵ Martin Salisbury and Morgan Styles, *Children's picturebooks: the art of visual storytelling*, London, Laurence King Publishing, 2012. s.113.

har mycket att göra med vilken typ av barnsyn som råder i den kulturen en lever i. Barn kan väl få ta del av komplexa känslor, om vi också ser och respekterar dem som individer som kan tänka och resonera, poängterar Martin Salisbury och Morgan Styles.¹⁸⁶

3.3 Ord och musik

Dai Griffiths skriver att orden som finns i en låt påverkar musiken.¹⁸⁷ Orden påverkar också den ordlösa musiken. Han poängterar att Bob Dylan fick nobelpriset i litteratur år 2016, vilket bevisar att gränsen mellan musik och lyrik är inte alltid tydlig.¹⁸⁸ Griffiths lyfter fram vad Simon Frith har sagt, som har forskat mycket om bland annat popmusik. Frith menar att det är viktigt att inte bara beakta vad som sjungs, utan också hur det sjungs.¹⁸⁹ Griffiths skriver att texter som verkar tråkiga som dikter i stället kan lyckas väl som sånger.¹⁹⁰ Han ställer sig frågan vad musik egentligen betyder och vad musik kan betyda. Han tar också upp problemet om huruvida sångtexter och lyrik är samma sak, eller om de borde analyseras separat.¹⁹¹ En kan fundera om sångtexter egentligen är poesi, i sådana fall är vi omgivna av poesi mer än någonsin.

Griffiths diskuterar om det är musiken som stöder texten eller vice versa.¹⁹² De båda stöder varandra. Ett sätt att uppmärksamma det musikaliska är att notera rim påpekar Griffiths.¹⁹³ Som medier har dikten och låten rytmen gemensamt, men musiken har utöver rytm även ackord och tonarter. Det är bland annat rytm och meter som gör lyriken till en egen genre i den litterära världen. Rytm och rim är ett sätt att få en låt att lättare fastna i folks minnen och på så vis i längden sälja mera musik konstaterar Griffiths.¹⁹⁴ Alliteration är ett sätt att gå till väga, alliterationer gör att melodin fastnar och

¹⁸⁶ Salisbury, and Styles, 2012, s.124.

¹⁸⁷ Dai Griffiths, "Function and construction of Rock Lyrics", I: *The Bloomsbury handbook of music research*, New York: Bloomsbury Academic, 2020, s.165.

¹⁸⁸ Ibid, s.168.

¹⁸⁹ Griffiths, 2020, s.168.

¹⁹⁰ Ibid, s.169.

¹⁹¹ Ibid, s.169.

¹⁹² Griffiths, 2020, s.174.

¹⁹³ Ibid, s.175.

¹⁹⁴ Ibid, s.175.

uppmuntrar lyssnaren till att sjunga med. Pia-Maria Ahlbäck benämner det som gör att en sång lätt fastnar hos en lyssnare som ”klibbighet”.¹⁹⁵

I rockmusiken sätter en ofta vikt på hur ord sjungs, därför spelar ordvalet en roll, även musiken i instrumentella delar påverkar stämningen.¹⁹⁶ Således borde även instrumentella delar i annan typ av musik ha en inverkan. Radbrytning är något som påverkar hur en dikt läses och hur en låt sjungs. När en analyserar en låt räcker det inte med att bara analysera orden. En behöver se närmare på större enheter, som på den poetiska linjen, rytmen, meningar och låtens övergripande logik.¹⁹⁷ Allting existerar på samma gång, ingenting är enskilt, låtens allmänna mönster, logik och grammatik har betydelse.¹⁹⁸

En sång är en blandning av musik och litteratur. Poeten Rainer Maria Rilke har sagt att musiken börjar där språket slutar.¹⁹⁹ Musiken förkroppsligar medan språket beskriver, dock kan språket förkroppsliga ord genom t.ex. onomatopoetiska ord skriver Lea Wierød Borčak och Jakob Schweppehäuser i *Litteratur mellem medier*.²⁰⁰ Musiken påverkar hur orden uppfattas och vice versa.²⁰¹ I en sång är det knepigt att separera musiken och orden. I en intermedial analys kan båda aspekterna analyseras och summeras av dem. Melodin är en viktig grundläggande intermedial aspekt av en sång.²⁰²

Musikens former inverkar på den lyriska rytmen.²⁰³ Ord behöver inte alltid ha en betydelse utan kan ha en estetisk funktion, t.ex. ”lala”.²⁰⁴ När det gäller popgenren har orden ofta en marginell betydelse.²⁰⁵ Ljud och ord kan smälta ihop så mycket i en poplåt

¹⁹⁵ Pia Maria Ahlbäck, ”Att stiga ut ur melodin. En imagologisk studie av Arvid Mörnes dikt *Sjömansvisa*, I: *Modersmålets sånger. Finlands svenskheter framställda genom musik*, red. Johannes Brusila, Pirkko Moisala och Hanna Väätäinen, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2015, s. 249.

¹⁹⁶ Griffiths, 2020, s.175.

¹⁹⁷ Griffiths, 2020, s.175f.

¹⁹⁸ Griffiths, 2020, s.176.

¹⁹⁹ Lea Wierød Borčak och Jakob Schweppehäuser, ”Sangen mellem litteratur og musik”, ”, I: *Litteratur mellem medier*, 1. udgave. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018., s.160.

²⁰⁰ Ibid, s.162.

²⁰¹ Ibid, s.162.

²⁰² Wierød Borčak och Schweppehäuser, 2018, s.163.

²⁰³ Wierød Borčak och Schweppehäuser, 2018, s.169.

²⁰⁴ Ibid, s.170.

²⁰⁵ Ibid, s.171.

att de kan vara svåra att skilja åt.²⁰⁶ Orden kan även bli en del av det ljudliga landskapet.²⁰⁷ En kan fundera över om det är ljud eller betydelse som är i centrum. Popsånger är ofta kärleksuttryck som innehar idealiserade förväntningar.²⁰⁸ I en analys kan det vara meningsfullt att inta en position mellan musikvetenskap och intuition.²⁰⁹ Ett medium har en kontext och bör förstås i förhållande till andra medier anser Thomas Bjørnsten.²¹⁰

Lyssnare hör ofta bara enstaka delar av låtar. En låt är skriven för att höras och inte för att läsas, framför allt är den skriven för att framföras.²¹¹ Ulf Lindberg kallar det som gör att en lyssnare känner igen en låt oavsett vem som sjunger den för låtens utsaga.²¹² En artists vokala uttal av den nedskrivna låten kallar han för fonotext.²¹³ Det unika uppförandet av en låt kallar Lindberg för låtens utsägelse.²¹⁴ En låts mening har flera nivåer, en semantisk, lingvistisk och en performativ dimension.²¹⁵ Den semantiska refererar till omvärlden. Den lingvistiska handlar om de inbördes relationerna mellan verkets tecken och den performativa behandlar tecknens relation till lyssnaren.²¹⁶ Musiksociologen Simon Frith menar att det avgörande i en låt är sound och rytm framom ord.²¹⁷ I dag finns det också många möjligheter att röra sig mellan olika medier. Det är kanske inte alltid ordens semantiska betydelse som spelar roll, utan en låt har ofta interjektioner, nonsens och andra läten.²¹⁸ Hur mycket lyssnaren tar fasta på orden är förstås individuellt. Frith noterar att orden i pop ofta fungerar gemenskapsbyggande.²¹⁹ Det finns också en poptradition där subjektet är en konstruktion, ibland med ironi och ibland inte.²²⁰

²⁰⁶Wierød Borčak och Schweppehäuser, 2018, s.171.

²⁰⁷ Ibid, s.171.

²⁰⁸ Ibid, s.171.

²⁰⁹Wierød Borčak och Schweppehäuser, 2018, s.174.

²¹⁰ Thomas Bjørnsten, ”Mellem medie og format?”, I: *Litteratur mellem medier*, 1. udgave. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018, s.199.

²¹¹ Ulf, Lindberg, *Rockens text: ord, musik och mening*, Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 1995, s.11.

²¹² Lindberg, 1995, s.14.

²¹³ Lindberg, 1995, s.14.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Lindberg, 1995, s.16.

²¹⁶ Ibid, s.16.

²¹⁷ Lindberg, 1995, s.31.

²¹⁸ Lindberg, 1995, s.33.

²¹⁹ Lindberg, 1995, s.34.

²²⁰ Ibid, s.35.

Rösten påverkar hur lyssnaren uppfattar en låt, konstaterar Lindberg.²²¹ Rösten som en subjektiv närvaro är en lång västerländsk tradition som tar plats inom populärmusiken.²²² Den enskilda låten är med och formar artistens subjektivitet, men lämnar också något tomrum för lyssnaren att fylla i.²²³ Musik rör sig på flera sinnliga nivåer samtidigt, vilket den litterära texten inte gör och de flesta musikupplevelser innebär också en omedveten perception.²²⁴ Susanne Langer menar att musikens symboler är presentativa framom diskursiva, utan att ha någon traditionell betydelse.²²⁵ När rösten rör sig mellan olika tonarter under låtens gång, för det med sig en musikalisk diskursivitet som kan jämföras med en narrativ process.²²⁶ Speciellt populärmusik förmedlar ofta samma sak flera gånger.²²⁷

Hakar är ett begrepp inom populärmusiken och de används för att få låtar att fastna på hjärnan.²²⁸ Hakar kan vara hur rösten sjunger ett ljud eller ord flera gånger genom låten, eller hur ett sound eller rytm används.²²⁹ Simon Frith, som är professor i musik menar att en låttext inte är lyrik, utan *lyrics* skriven för en röst.²³⁰ Beträffande låten i mitt material bör en dock observera att texten är hämtad från lyrik, vilket försätter den i ett slags mellanrum. En läsare kan uppfatta en dikt på ett annat vis än vad en lyssnare kan uppfatta en låt, eftersom i en dikt kan läsaren gå fram och tillbaka och fundera över möjliga betydelser i jämförelse med en låt.²³¹ Förstås är det ingen omöjlighet för lyssnaren att stanna upp. Pop är en samlingsterm för musik som ofta görs till en ung västerländsk marknad.²³² Inom popgenren försöker artister ofta använda sig av hakar och sångbara melodier för att låten ska fastna hos lyssnaren.²³³

²²¹ Lindberg, 1995, s.46.

²²² Ibid, s.47.

²²³ Lindberg, 1995, s.47.

²²⁴ Ibid, s.48.

²²⁵ Ibid, s.48.

²²⁶ Ibid, s.48.

²²⁷ Ibid, s.49.

²²⁸ Ibid, s.50.

²²⁹ Ibid, s.50.

²³⁰ Lindberg, 1995, s.61.

²³¹ Ibid, s.65.

²³² Lindberg, 1995, s.206.

²³³ Ibid, s.211.

4 Clara Dackenberg och Kristina Sigunsdotters *Landet som icke är*

I detta kapitel presenterar jag min analys av *Landet som icke är*. Boken refererar till många dikter av Södergran. I min analys har jag ett biografiskt perspektiv, eftersom Sigunsdotter och Dackenberg har valt att ha Södergrans liv, brev och dikter som utgångspunkt till denna bok. Därför har de mer eller mindre blivit tvungna att ta ställning till den biografiska gåtfullheten som omger Södergran, eftersom hon brände många av sina dikter och brev innan hon dog finns det flera aspekter som forskare inte kan ringa in med säkerhet. Även om titelnamnet alluderar på diktsamlingen *Landet som icke är* och kanske speciellt på dikten ”Landet som icke är”, finns det flera referenser till andra dikter av Södergran. Det finns flera intertextuella kopplingar till dikten ”Landet som icke är” genomgående i boken. De flesta andra dikter som författarna refererar till hittas i Södergrans debutsamling *Dikter*. I den diktsamlingen finns många dikter som handlar om någon syster eller systrar. Karaktärerna syster och mamma i boken har inte något namn, vilket gör att de skulle kunna representera systemskap eller moderskap mera allmänt.

Jag är medveten om att jag granskar det biografiska även om det perspektivet har fått en del kritik, men i och med att det perspektivet har varit så närvarande i forskningen om Södergran och finns i *Landet som icke är* anser jag det vara ett perspektiv som inte går att förbise. Dock är det förstås viktigt att ställa sig kritiskt till det biografiska perspektivet, eftersom det i Södergrans fall ofta har varit grundat i myter och bilder framom fakta. I *Landet som icke är* har författarna med det biografiska perspektivet och huvudkaraktären är sjuk precis som riktiga Edith var. Intrigens slut kan tolkas på flera sätt, på det sättet har Sigunsdotter och Dackenberg öppnat nya vägar för bilden av Södergran.

Analyskapitlet om boken *Landet som icke är* är i avhandlingen indelad i två avsnitt. I det första avsnittet ”En starkt lysande poet” granskar jag boken ur ett biografiskt perspektiv och visar hur bilden av Södergran lever vidare. I det andra avsnittet ”Södergrans poesi i ord och bild” tar jag upp de intermediala aspekterna som har format denna berättelse.

4.1 En starkt lysande poet

Det finns flera intertextuella referenser till dikten ”Landet som icke är” i boken. Landet som icke är finns förstås med i och med titeln som är en direkt intertextuell referens. Sedan finns Landet som icke är med på det sättet att det är det land som Edith kommer till när hon stiger genom spegeln. Författarna har gjort Landet som icke är till en riktig plats i boken. Visst finns det en massa intertextuella kopplingar, men jag instämmer i recensenten Marie Pettersons ord om denna bok: ” Det gäller inte att, som jag gjorde, försöka hitta så många Södergrancitat som möjligt i den här boken, utan snarare att via den finna vägen till Edith Södergrans egen diktvärld”.²³⁴ Platsen Landet som icke är blir här en röd tråd genom hela boken. Precis som Södergran skriver i sin dikt ”Landet som icke är”: ”jag längtar till landet som icke är, /ty allting som är, är jag trött att begära”.²³⁵ I boken får läsaren se landet som icke är vakna till liv. Här får karaktären Edith stiga in i Landet som icke är, något som den riktiga poeten längtade efter. Sigunsdotter och Dackenberg har tagit vid där Södergrans postuma dikt slutade.

Rahikainen skriver att det är svårt att veta vad som är fakta och vad som är en myt när det gäller Södergran, i och med att forskare inte har haft helt koll på vad som stämmer och inte.²³⁶ Södergrans tuberkulos, ensamhet och lidande är något som ofta har följt med i forskningen.²³⁷ I *Landet som icke är* möter Edith sin syster och har henne som stöd mestadels genom berättelsen. I slutet åker hon dock ensam till Landet som icke är och de skiljs åt. Edith är sjuk och en kan läsa in tuberkulos i och med att sjukdomen finns i lungorna (*L*, s.83). Den riktiga Södergran har beskrivits ha en god relation till sin mor, åtminstone enligt Sigunsdotter och Dackenberg (*L*, s.84). Den röda kraften vinner och Edith har ”ett armband av lyckotråd” runt sitt finger på sista sidan i berättelsen (*L*, s.83). Edith i boken möter liknande problem som den riktiga Södergran, men hon lever i Landet som icke är tillsammans med sin syster och möter utmaningar tillsammans med henne. Den röda färgen finns närvarande på den sista bilden, på den röda pennan som Ediths finger nuddar. Genom sina ord för Edith livskraften vidare.

²³⁴ Petterson, 2020.

²³⁵ Lillqvist och Södergran, 2016, s.294.

²³⁶ Rahikainen, 2014, s.20.

²³⁷ Ibid, s.23.

Röd är en av färgerna som syns i Södergrans färgsymbolik. Den röda färgen kan symbolisera det kvinnliga jaget som vill bejaka sin skaparkraft. Rött står för blod, kärlek, fruktbarhet och livsbejakande, rött är också livets, handlingens och provokationens färg.²³⁸ I och med att den röda färgen finns med på sista sidan kan det tolkas som att Edith lever vidare, eller åtminstone att hennes författarskap lever vidare. Hon var även provocerande under sin samtid och ännu i dag. Den röda färgen öppnar för flera tolkningar. Edith beskrivs så här i boken: ”Jag stod ensam kvar/ en flicka på ett sanatorium/ med blödande lungor/ blek rödögd/ i min vita bäddskjorta/ jag var nästan lika vit själv” (L, s.14). Edith beskrivs som vit med blödande lungor. Vitt och rött är återkommande färger. Den vita färgen kan symbolisera stillhet, död, oskuld och renhet.²³⁹ I boken är Edith klädd i en vit klänning medan systemen är klädd i en röd klänning. Systemen eller systerskapet kan således symbolisera handlingens och provokationens kraft.

Sigunsdotter och Dackenberg har valt att inkorporera en hel del fakta i slutet av boken om poeten Edith Södergran. I slutet av boken får läsaren läsa ”Det var en gång ...” där står det kort om Ediths liv (L, s.84-86). Läsaren får veta att hon föddes i S:t Petersburg, vem hennes föräldrar var och liknande information, samt att hennes pappa Matts dog i tuberkulos. Där står det att Ediths mamma Helena adopterade en jämnårig flicka Singa, som bodde hemma hos familjen Södergran under terminerna. (Även om detta är omtvistat). De skriver att det ryktas om att Singa rymde och blev överkörd av ett tåg. Vidare får läsaren veta att Edith insjuknade i tuberkulos som sextonåring. De skriver om hennes debut och att hon blev frisk där emellan. Huset i Raivola beskrivs inte direkt i texten, förutom rummets namn. På ett uppslag (L, s.20-21) breder huset i Raivola ut sig, där läsaren ser några av rummen.

De skriver vidare att ”Hon var en *rebel girl* av sin tid som tillsammans med väninnan Hagar Olsson ifrågasatte männens makt och ville föra fram ’den nya kvinnan’”. (L, s.85). Sigunsdotter och Dackenberg lyfter fram att Södergran ville föra vidare ”den nya kvinnan”. Därför kan användningen av den röda färgen läsas på flera sätt. På så sätt finns även det feministiska perspektivet med i denna bok. De har valt att belysa just denna sida

²³⁸ Rahikainen, 2014, s.123.

²³⁹ Ibid.

av Södergrans författarskap till varje läsare som möter denna bok, vilket kan tänkas vara läsare av alla olika åldrar. De har även valt att lyfta fram Södergran som en betydelsefull poet med orden ”En dag skulle hon bli en av historiens starkast lysande poeter” (*L*, s.84).

Sigunsdotter och Dackenberg påpekar att Södergrans tuberkulos tyvärr återvände och att hon denna gång inte kunde räddas. Hon dog den 24 juni 1923, trettioett år gammal (*L*, s.85). De skriver att boken är ”En feberdrömsk värld byggd på verkliga fakta om människorna och djuren i hennes liv, huset med de tolv rummen i Raivola i Finland och sanatoriet i Nummela” (*L*, s.86). De listar även Södergrans diktsamlingar, för att läsaren själv ska kunna läsa vidare. Att de har med information om Edith Södergran längst bak i boken visar att de vill föra kunskapen om hennes liv och författarskap vidare. Bokens koppling till Södergran blir tydlig. Läsaren får veta mera om Södergran, hennes liv och produktion. Boken kan fungera som en inkörsport till hennes författarskap, även till en yngre publik.

En kan tydligt se att Sigunsdotter och Dackenberg har blivit inspirerade av de brev som Edith skickade till Hagar. Hagar har beskrivit ett besök hos Edith i Raivola med följande ord: ” Levde vi icke i sagan, där allt omöjligt är möjligt”.²⁴⁰ Orden finns nästan direkt återgivna i boken, åtminstone kan jag som läsare se den tydliga intertextuella kopplingen: ”Älskade syster, lever vi inte i en saga där allt är möjligt?” (*L*, s,34). Dessutom är det systemen som säger dessa ord till Edith. I Landet som icke är leker Edith med sin syster. Bilderna påminner om besöket som Hagar beskrivit, där de tittar igenom kattalbum och sitter i trädgården.²⁴¹ I boken leker Edith och systemen med katter när de sitter i trädgården (*L*, s.41): ” [...] och lekte med kattungarna som bodde i trädgården/ Råttikus, Jaguaren av Diktonius/ Pickus, Pickwick och lilla Elektrus/ som gömde sig i brakveden” (*L*, s.40). Södergrans katt hette Totti men i ett brev till Hagar kallar hon den för Råttikus.²⁴² Författarna har här valt att använda namnet ”Råttikus”. Södergran skrev även brev med den samtida modernistiska poeten Elmer Diktonius. I ovanstående citat ser läsaren direkta biografiska intertextuella referenser till Diktonius. ”Jaguaren” är en av Elmer Diktonius

²⁴⁰ Södergran och Olsson, 2016, s.55.

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Södergran och Olsson, 2016, s.161.

mera kända dikter, också i europeiska sammanhang skriver Harri Veivo.²⁴³ Hagar Olsson och Edith Södergran såg ett utopiskt hopp i ungdomen. Landet som icke är har också lästs som en utopisk plats. I och med att citat från breven får plats i boken kan systemen tänkas vara en version av Hagar. Ediths och Hagars syn på ungdomen får leva vidare i denna bok. Dackenberg hade först tänkt rita poeten som vuxen, men sedan växte en yngre version fram. Det utopiska hoppet finns således både i landskapet och i karaktärerna.

I *Landet som icke är* är det system som säger till Edith att ”Den inre elden är det viktigaste människan äger/ kom ihåg det system/ att världen tillhör dem/ som inom sig bär på/ den högsta musiken” (L, s.38). Södergran skrev följande som en hälsning till sina läsare när hon skrev om sin diktsamling *Septemberlyran* i *Dagens Press*: ”Den inre elden är det viktigaste människan äger. Jordklotet tillhör dem som inom sig bära den högsta musiken. Jag vänder mig till de sällsynta individerna och uppmanar dem att höja sin inre musik, detsamma som att bygga på framtiden”.²⁴⁴ I och med att Sigunsdotter och Dackenberg har valt att inkorporera citat från Södergran i boken hör läsaren Södergrans röst när hen läser berättelsen. Södergrans röst finns på så sätt närvarande i boken. Orden blir en uppmaning till läsarna, att den inre elden är viktig. Orden förmedlar en framtidstro och ett hopp om att bygga vidare på framtiden. Sigunsdotter och Dackenberg har valt att ta in aspekter av Ediths liv från ord hon själv skrivit och inte bara från verk som folk har skrivit om henne.

Att systrarnas vänskap är viktig gestaltas i boken, både i text och bild. System har väntat på Edith och Ediths liv blir mycket roligare tillsammans med system. Systrarnas skratt förvandlas till fjärilar, det är ett exempel på hur deras vänskap ger glädje. En kan även tänka sig att boken har ett feministiskt budskap om systerskap. ”Se! ’sa min system/ ’Våra skratt blir till fjärilar/ se hur de fladdrar, lågt över marken” (L, s.40). Systrarnas skratt förvandlas till fjärilar, när de sitter med katterna i trädgården. System har inget namn i boken. Hon heter inte Singa, som Ediths adoptivsystem tros ha hetat (L, s.85). Sigunsdotter

²⁴³ Harri Veivo, ”En jaguar i den europeiska djungeln. Tre dikter av Elmer Diktonius i internationella sammanhang i början av 1920-talet.”, I: *Historiska Och Litteraturhistoriska Studier*, vol. 93, no. 824, 2018, s.161.

²⁴⁴ Södergran och Olsson, 2016, s.22f.

och Dackenberg spinner vidare på myten om att Södergran hade en syster, åtminstone blir inte Edith ensam.

Dikter som Sigunsdotter och Dackenberg alluderar till från debutsamlingen *Dikter* är t.ex.: ”Lyckokatt”²⁴⁵, ”Det främmande trädet”²⁴⁶, ”Silverne och gyllene strängar”²⁴⁷, ”Dagen svalnar...”²⁴⁸, ”Det underliga havet”²⁴⁹ och ”Nocturne”²⁵⁰. Lyckokatten har de gjort till en karaktär i boken och det främmande trädet finns med genomgående. I dikten ”Lyckokatt” står det att katten spinner en lyckotråd.²⁵¹ Edith följer en silvertråd genom berättelsen, tråden kan tänkas vara Lyckokattens lyckotråd i och med att katten fungerar som någon slags följeslagare till Landet som icke är. Spegeln blir i denna bok en väg till Landet som icke är, som påminner om *Alice i Underlandet*. I berättelsen stiger Edith in i Landet som icke är genom en spegel. ”Jag klev in i spegelblänket/ Vart är jag på väg?’ sa jag/ och katten spann till svar: ’Du färdas mot ett land som ingen känner’” (L, s.16). Genom spegeln färdas Edith till Landet som icke är. Lyckokatten leder henne dit. I *Narnia* stiger de in till landet Narnia genom en garderob. Berättelsen har inslag av intertextuella referenser från sagolikhande berättelser.

En upprepning från dikten ”Det främmande trädet” i boken är: ”Välkommen gyllene dotter, du höstens vandrerska och skogens lyssnerska ...” (L, s.70). Raden från dikten upprepas flera gånger i boken. I dikten ”Det främmande trädet” ur diktsamlingen *Dikter* står det ”Kom, kom, du gyllene dotter, du höstens vandrerska, du skogens lyssnerska [...]”²⁵². Den dikten fortsätter: ”jag skall säga dig varifrån lyckan kommer och vart lyckan går.” I boken hörs dessa rader genom karaktären Lyckokatten: ”Det är Det främmande trädet/ spann Lyckokatten/ Lägg dina fingrar på dess bark/ och det ska säga dig/ varifrån lyckan kommer/ och vart lyckan går” (L, s.24). I dikten ”Den stora trädgården” ur Södergrans diktsamling *Landet som icke är* (1925), skriver hon att viet är hemlösa vandrare och att alla är syskon. I dikten skriver Södergran ”Om jag hade en stor trädgård/

²⁴⁵ Södergran och Lillqvist, 2016, s.50.

²⁴⁶ Ibid, s.71.

²⁴⁷ Ibid, s.90.

²⁴⁸ Ibid, s.20-21.

²⁴⁹ Ibid, s.56.

²⁵⁰ Ibid, s.23.

²⁵¹ Södergran och Lillqvist, 2016, s.50.

²⁵² Södergran och Lillqvist, 2016, s.71.

skulle jag bjuda alla mina syskon dit”.²⁵³ Trädgården beskrivs också som en skyddsplats i och med har ett galler mot resten av omvärlden. I boken framställs Landet som icke är som en plats borta från omvärlden, i och med att Edith åker dit genom en spegel.

Antalet dikter som hänvisas till i debutsamlingen *Dikter* visar att författarna verkligen har tagit inspiration från Södergrans liv och dikter. Det finns många dikter som de har hämtat inspiration från, vissa tydligare än andra. Ur diktsamlingen *Landet som icke är* kan en förutom dikten ”Landet som icke är” också se likheter av bland annat dikterna ”Rosen”²⁵⁴, ”Sjuka dagar”²⁵⁵ och ”Sjukbesök”²⁵⁶. Den som har läst Södergrans dikter känner säkerligen igen stämningen, tonaliteten och teman i denna berättelse. De har lyckats fånga Södergrans anda. En kan fundera över vad de intertextuella referenserna innebär för en yngre läsare. Referenserna är med och skapar en känsla av en äldre tid och speciellt i och med att flera av ordvalen är ålderdomliga, t.ex. ”icke”, ”sanatorium”, ”krigarinna”, ”hjältinna”, och ”ryttarinna”, (*L*, s.14, 19 och 32). Bokens poetiska språk, biografiska referenser och faktiska ortnamn bidrar till en stämning av en svunnen tid. De intertextuella kopplingarna ger en annan upplevelse av berättelsen för en läsare som känner igen de dem jämfört för läsaren som inte känner igen dem. Författarna har valt att hålla kvar vid ett språk som har flera ålderdomliga ord i stället för att göra språket mera modernt. De kunde ha ändrat och anpassat olika ord, men de verkar ha velat skapa en värld för Edith och föra hennes poetiska språk vidare.

Sökandet efter något större ekar i boken ibland och det var också något som Södergran ägnade sig åt, åtminstone under sina senare livsdagar. I boken säger Lyckokatten till Edith att lägga sina fingrar på Det främmande trädets bark. Trädet ” [...] ska säga varifrån lyckan kommer och vart lyckan går” (*L*, s.24). Det klingar bekant från psalmen ”Gud som haver barnen kär”, som är psalm 493 i den svenska psalmboken i Finland.²⁵⁷ Psalmens fjärde rad i den första versen lyder ”Lyckan kommer, lyckan går”. På följande sida i boken säger trädet till Edith att den ska visa vägen till Edith. En väg som ingen finner allena.

²⁵³ Södergran och Lillqvist, 2016, s.247.

²⁵⁴ Ibid, s.254.

²⁵⁵ Ibid, s.267.

²⁵⁶ Ibid, s.255.

²⁵⁷ Evangeliska lutherska kyrkan i Finland, ”493 Gud som haver barnen kär”, I: <https://psalmbok.fi/psalm-493-gud-som-haver-barnen-kar/>, hämtad 4.5.2022.

Allena i stället för ensam är ett äldre ordval, och också något som klingar liknande med att endast genom nåd allena kan du komma genom Jesus till Fadern (*L*, s.25). Igen varnar Lyckokatten för Tärningskastarskan och hennes trädgård som är full av skärvor (*L*, s.25). Sökandet efter Landet som icke är kan representera den längtan som förekom hos Södergran själv som sökte sig till Nietzsche, Steiner och Nya testamentet. När Edith simmar med sin syster, badar de i mörkt vatten, inte i blått vatten (*L*, s.36). Om vattnet skulle vara blått, t.ex. turkost, skulle det ge en helt annan känsla. Det mörka vattnet förstärker känslan av osäkerhet och att allting inte är tryggt. Ibland inger bilden dock en trygg känsla, det varierar genom boken. Landet som icke är är både en plats som är säker och osäker på samma gång.

Dikten ”Landet som icke är” kan läsas som landet efter döden. I boken anländer Edith på sista sidan till Landet som icke är, vilket kan tolkas som att Edith dör. På sista sidan i berättelsen läser vi:

Inuti mitt bröst/ byggde korpen åter ett bo av vassa pinnar / svart och tungt i mina lungor/
och jag visste / en dag tar han mig på sin rygg / flyger mig tillbaka / genom spegelns
silverblänk/ till Landet som icke är. (*L*, s.83).

Bild ett (*L*, s.82) är i boken placerad bredvid citatet ovan. Edith har en lyckotråd kring sin handled och ett finger på en röd penna och pappret är tomt. Detta kan tolkas på flera sätt. Läsaren kan läsa detta som att pappren fylls med Ediths nya och provocativa ord och eller att hon börjar skriva sin egen berättelse, vilket hon gjorde i och med att hon valde att bränna upp en del av sina brev och dikter. Den kan symbolisera hennes skaparkraft.



Bild 1, *L*, s.82. Edith håller i en röd penna i slutet av boken.

I och med att det på sista sidan står ”flyger mig tillbaka”, kan läsaren också tolka landet som ett drömland. Ett land som en längtar tillbaka till. I diktsamlingen *Landet som icke är* har naturen en skyddande funktion.²⁵⁸ Trädet är en symbol för livet. I boken har trädet en skyddande funktion: ”Men var inte rädd, min syster/ Det främmande trädet skyddar oss ...” (*L*, s.42). Bokens första kapitel är ”Sanatoriet”, vilket sätter en stämning av sjukdom när läsaren öppnar boken, den första meningen är ”Jag vaknade av en feberdröm” (*L*, s.6). Det finns två fåglar i boken, den ena är ”Sorgens fågel”, som är en kråka och den andra är en korp. Korpen beskrivs bland annat på sista sidan, som jag just beskrev att finns intill bild ett. Korpen beskrivs åter igen bygga sitt bo i lungorna på nytt (*L*, s.83). I början av berättelsen gjorde korpen också detta: ”[...] och inuti mitt tunga bröst/ slog korpen sina svarta vingar” (*L*, s.10). När Edith stiger in till *Landet som icke är* lämnar korpen hennes lungor: ”Korpen var ur bröstet flugen/ feberfrossan borta/ mina lungor lätta som moln/ kroppen var varm och stark/ tanken som en porlande bäck” (*L*,

²⁵⁸ Häll, 2006, s.221.

s.19). Korpen lämnar Edith ibland, vilket stämmer överens med att Södergran hade friska perioder emellan.

Kråkan har en annan funktion i boken. ”Sorgens fågel” är en saga som Lyckokatten berättar åt Edith och hennes syster (*L*, s.49). Katten berättar att fågeln, en gammal gråsvart kråka, för länge sedan vilade sig på Det främmande trädets grenar. Den sjöng och bar också sorg och saknad tills den en dag blev tillfångatagen och den beskrivs vara inlåst i en gyllene bur, vilket även syns på bilden intill. Systemen frågar sig förundrat hur en Lyckokatt kan berätta en sådan sorlig saga (*L*, s.50). Det är troligen Tärningskasterskan som tagit fågeln till fånga, eftersom vi möter en likadan fågel senare i boken (*L*, s.69). Senare i boken beskrivs fågeln vara fången och en gammal, gråsvart kråka (*L*, s.68). Tärningskasterskan har alltså fångat en fågel som kan bära andras sorg och saknad. Hon beskrivs som en kvinna som en gång kastade tärning om sin lycka men förlorade (*L*, s.68).

När Sorgens fågel gör inträde i boken kan en tolka det som att den skyddar karaktären från sorg och saknad. Fågeln fungerar som ett slags stöd. I berättelsen ser Edith på sig själv när hon ligger i sängen sjuk. ”Sorgens fågel flög in i mina drömmar/ och slog med sina svarta vingar” (*L*, s.58). Bredvid denna text är en bild som illustrerar en fågel som har lagt sig över Edith och hennes mamma står vid hennes sida, se bild två nedan. Edith ser sig själv ur fågelns perspektiv ”Jag såg mig själv ur fågelns ögon/ hur jag låg kvar på min sjukhussäng/ bredvid mig satt mamma vaken/ jag kände hennes andedräkt/ hennes mun mot min frusna panna ...” (*L*, s.60). Det är i drömmen som fågeln breder ut sig över Edith, men på bilden ser läsaren fågeln (*L*, s.59). Vi ser fågeln som flyger in i Ediths drömmar, medan hon sover. En fråga blir då var gränsen går mellan dröm och verklighet. Ingen tydlig gräns mellan dessa finns i boken. Den röda färgen finns också med på bild två, precis som på bild ett. Här finns den röda färgen på en bok bredvid Ediths säng. Den röda färgen följer med i berättelsen.



Bild 2, *L*, s.59. Sorgens fågel vilar över Edith.

4.2 Södergrans poesi i ord och bild

I detta avsnitt gör jag en intermedial analys av Sigunsdotter och Dackenberg's bok, vilket i praktiken betyder att jag ser närmare på hur de har omvandlat poesi till en illustrerad bok samt hur samspelet mellan text och bild och fungerar. Både bilderna och historien ger läsaren indikationer om att berättelsen utspelar sig i huset i Raivola med de tolv rummen. De tolv rummen i huset är: Skymningens rum, årstidernas rum, Höstens rum, Vinterns rum, den eviga vårens rum, sommarens rum, Tornrummet, Gryningens rum, De bortglömda sagornas rum, De stora skogarnas rum, trädgården och Det underliga havets rum. På ett uppslag får vi se ett hus avbildat med många olika rum (*L*, s.20-21). Alla rum syns inte på uppslaget med huset, men flera rum får vi se i bild t.ex. Gryningens rum (*L*, s.33). Dock utifrån resten av texten och bilderna förstår läsaren att allt detta inte kan utspelas i ett "riktigt" hus när det t.ex. finns träd, landskap och blommor i flera rum.

Saker kan hända i Landet som icke är som inte kan hända i ett vanligt hus, t.ex. när trädgården faller ihop till glasskärvor (*L*, s.42). Tärningskasterskan är en antagonist, eftersom hon alltid medför osäkerhet i Landet som icke är. Både sjukdomen och Tärningskasterskan medför sig osäkerhet, vilket är något som Edith knappast vill ha i Landet som icke är. Trädgården faller i skärvor på bild fyra och på bild tre ser läsaren hur systemen och Edith lugnt sitter i en trädgård och leker med katter. Se bilderna nedan och hur stämningen mellan dem har ändrat. På bild tre (*L*, s.41) är allting frid fröjd medan trädgården har fallit sönder i skärvor på bild fyra (*L*, s.43).



Bild 3, *L*, s.41. Edith och hennes syster leker i trädgården.

Bild 4, *L*, s.43. Trädgården faller ihop.

När Edith och hennes syster sitter i trädgården med katterna, ser det hela väldigt behagligt ut (*L*, s.41). När Tärningskasterskan kastar sin tärning, faller trädgården ihop till skärvor. Ett skratt hörs, Tärningskasterskans skratt, vilket beskrivs som inte mänskligt. Hon kallas också för "Smärtans syster" (*L*, s.42). Läsaren ser även förändringar i ansiktsuttrycken. Det främmande trädet skyddar dem och Lyckokatten syr ihop sprickorna i trädgården med

lyckotråd. Ediths syster varnar henne för Tärningskasterskan, och att hon inte ska gå till Tornrummet, utan gömma sig för henne. Om Tärningskasterskan får syn på henne, blir hon tvungen att kasta hennes tärning, varnar Ediths syster (*L*, s.42). Tärningskasterskan skapar otrygghet, hon kan ses som en symbol för det otrygga eller för sjukdom. Tärningskasterskan kallas för ”Smärtans syster”, medan Ediths syster utgör ett stöd. En kan läsa det som två olika sidor av systerskapet. Edith Södergran har skrivit en dikt som heter ”Stjärnorna” (*Dikter*, 1916):

”När natten kommer
står jag på trappan och lyssnar,
stjärnorna svärma i trädgården
och jag står ute i mörkret.
Hör, en stjärna föll med en klang!
Gå icke ut i gräset med bara fötter;
min trädgård är full av skärvor”.²⁵⁹

I dikten är trädgården full av skärvor och läsaren varnas för att inte gå ut i gräset med bara fötter. I dikten är det en stjärna som fallit ner i trädgården. I boken kan läsaren se en tydlig koppling till denna dikt. Trädgården i båda har skärvor och i båda varnas en för att gå ut barfota och i boken varnas Edith av Lyckokatten för Tärningskasterskans trädgård som är full av skärvor (*L*, s.19). Så länge Lyckokatten finns i berättelsen skadar systrarna sig inte på skärvorna. I kapitlet ”Lyckokatten försvinner” finns inte Lyckokatten längre med, ”När vi vaknade/ var vinden full av varnande viskningar/ skuggorna mörka av dystra aningar/ och Lyckokatten låg inte på trappan” (*L*, s.62). Varje gång Tärningskasterskan kastar sin tärning leder det till att en trädgård faller i skärvor. När Lyckokatten inte finns med i bilden ser inte systrarna skärvorna som finns i gräset och därför går de ut i gräset barfota. Glasskärvorna rispar upp deras fötter. ”Dunkelt, saftigt, / tjockt och klibbigt/ var blodet under våra fötter.” (*L*, s.64). Detta är ett exempel på hur de omvandlat en dikt intermedialt.

²⁵⁹ Edith Södergran och Holger Lillqvist., 2014, s.40.

Första gången som läsaren får möta Tärningskasterskan är i samband med att systrarna försöker gömma sig för henne. Varje gång Tärningskasterskan är med skapar hon otrygghet. I ett skede i berättelsen försvinner Ediths syster för en stund. Edith hittar systemen bland träden storögd med bankande hjärta. Systemen tycker sig ha sett någon annan, någon som bara är en skugga av en riktig människa (*L*, s.51). Systemen säger att de inte längre är ensamma, hon är blek och hennes andedräkt är vit. De gömmer sig och hör Tärningskasterskans steg. På ett uppslag får läsaren se systrarna gömma sig bakom en rotvälta. Tärningskasterskan står där, krokig i ryggen med en orm i sin hand (*L*, s.52-53). På bilden finns många slingriga grenar, och naturen är klädd i beige och brunt, i ganska monotona färger. Naturen ser nästan död ut. Se uppslaget på bild fem nedan.



Bild 5, *L*, s.52-53. Edith (till vänster) och hennes syster (till höger) gömmer sig för Tärningskasterskan.

I boken är Lyckokatten, Tärningskasterskan och Det främmande trädet metafiktiva karaktärer. Lyckokatten finns på bild sex under detta stycke. En metafiktiv karaktär innebär att ord används för begrepp som inte direkt går att avbilda eller som en inte vet direkt hur det ska avbildas.²⁶⁰ Namnet berättar att det är en ”Lyckokatt”, men inget i

²⁶⁰ Nikolajeva, 2000, s.38.

bilden berättar att det är just en Lyckokatt och inte en katt. Den är dock förhållandevis stor jämfört med Edith. Karaktären Lyckokatten är baserad på Södergrans dikt "Lyckokatt" (*Dikter*, 1916). Det verkar som att Lyckokatten har en helande kraft. Lyckokatten verkar med sitt älskade nystan kunna sy igen sprickorna som Tärningskasterskan lämnar efter sig (*L*, s.66). Det är också tråden som Edith följer i början som leder henne till Lyckokatten. Även Tärningskasterskan kan ses som en metafiktiv karaktär. Hur ska en Tärningskasterska se ut? Det finns inga klara regler för det. Det är inte heller ett bekant begrepp.



Bild 6, *L*, s.18. Lyckokatten har lett in Edith till Landet som icke är.

Det främmande trädet blir en levande karaktär i boken och en metafiktiv karaktär, för hur ser ett främmande träd ut? Alla läsare får olika bilder i huvudet. Det främmande trädet håller på att dö i boken: "Det främmande trädet/ håller på att dö/ och när det dör/ blir Landet som icke är till ruiner/ trädet är vårt hopp/ mot avgrundens rytande/ störtar det, störtar vi med/ krossas till döds i vår dröm" (*L*, s.63). Det främmande trädet är rentav avgörande för att Landet som icke är ska kunna fortsätta att existera.

Bilderna i boken skapar en berättelse, och läsaren får se Edith, systemen och mamma i bild, även Lyckokatten. Sigunsdotter och Dackenberg har skapat fiktiva karaktärer och fört till några nya, t.ex. Tärningskasterskan. Samspelet mellan bild och text i *Landet som icke är*, är expanderande av Nikolajevas kategorier.²⁶¹ Det blir svårt att förstå berättelsen utan bilderna. Bilderna utvidgar textens berättelse. Det skulle också vara svårt att förstå vad som händer utan text. Bilderna kompletterar inte bara texten, utan för med sig nya detaljer. Boken börjar med kapitlet "Sanatoriet". Det första uppslaget har bara bilder. På vänstra sidan får läsaren se sanatoriet utifrån, och himlen är kallt blå. Den ger en kall känsla. Bilden invid illustrerar hur sanatoriet ser ut på insidan, beige och vit. Följande uppslag är täckt med nästan bara bild, men med textraderna "Jag vaknade av en feberdröm" (*L*, s.6). På uppslaget finns flera referenser till den kommande berättelsen men också till dikter av Södergran. Uppslaget utgör ett slags kollage, se bild sju (*L*, s.6-7). Många olika saker syns på detta uppslag i illustrationerna, men bl.a. en stol, fjäril, trädrot, svarta fåglar, Ediths vita dräkt, en ryttare på en häst och en mattpiska.



Bild 7, *L*, s.6-7. På detta uppslag finns många olika element.

²⁶¹ Nikolajeva, 2000, s.22.

Följande citat är exempel på hur text och bild samspelar: ”Plötsligt hörde jag en duns/ och från den öppna dörren/ kom någonting rullande/ ett nystan av finaste silvertråd [...]” (L, s.10). På bilden bredvid ser läsaren ett silvernystan på golvet, men detaljer som att den t.ex. kom rullande syns inte i bilden. ”På darrande ben smög jag/ följde den skimrande tråden ut” (L, s.10). Den raden beskriver det följande uppslaget där Edith följer en silvertråd. Texten bidrar med detaljen att hon gör det på darrande ben, vilket inte syns på bilden. Ikonotexten i boken framställer Edith som en modig flicka som får stöd i systerskap, moderskap och kärlek. Syntesen av text och bild berättar även om en Edith som kämpar mot sjukdom och osäkerhet.

I boken hittas simultansuccession (L, s. 73 och s.74). Greppet innebär att konstnären skildrar en händelse och händelsen förs framåt genom en följd av bilder, ofta föreställande samma figur.²⁶² Varje bild skildrar ett skilt ögonblick i rörelsen, ordningen och temporaliteten framstår tydligt.²⁶³ Ediths öde avgörs genom att hon kastar en tärning. Hon kastar den och om den landar på en vit sida är det Tärningskasterskan som bestämmer hennes öde. Men om den landar på den röda sidan dör Tärningskasterskan. (L, s.70). När Edith kastar tärningen får läsaren se hur den vartefter blir allt mera röd, till sist blir den glödande röd. ”Och se/ tärningen glödde! / varm och kärleksröd” (L, s.73). I och med att tärningen blir röd, innebär det slutet för Tärningskasterskan. Läsaren får se hur hon försvinner ut i ett djup genom ett fönster. Osynliga händer sliter ut henne i rymden, där hon försvinner in i solen som en fluga i bärnsten (L, s.74), också på denna bild använder sig Dackenberg av simultansuccession. På bild åtta syns greppet simultansuccession till höger och till vänster ser vi Edith ge tärningen en puss innan hon kastar den. Ett annat grepp som Dackenberg använder sig av är zoom.²⁶⁴ Vi får se Edith i närbild innan hon ska kasta tärningen som avgör hennes öde (L, s.72). Som läsare får vi komma närmare Edith innan hon kastar det avgörande kastet. Läsaren har aldrig tidigare i boken sett Edith på så nära håll. På bild åtta ser vi alltså både zoom och simultansuccession.

²⁶² Nikolajeva, 2000, s.202.

²⁶³ Ibid, s.202.

²⁶⁴ Nikolajeva, 2000, s.131.



Bild 8, *L*, s.72-73. Till vänster ser läsaren Edith på nära håll. Dackenberg har zoomat in på Edith. Till höger ser läsaren simultansuccession.

På försättsbladen, innan titeln samt i slutet av boken, är bokens pärmar illustrerade med tärningar eller kuber, beroende på hur en tolkar bilden. Att tärningarna finns med på försättsbladen indikerar att tärningen är av avgörande betydelse. Att Edith sedan kommer att försvinna från Landet som icke är kan läsaren ana. ”Men vid törnrosorna stod min syster/ genomskinlig av sorg/ hon kastade sig om min hals/ hennes tårar fuktade min kind/ ’Jag har en sådan hemsk känsla min syster/ att det här blir vår sista dag’. Jag kände samma sak/ men jag sa ingenting” (*L*, s.77). Systemens och Ediths gissningar gällande att det är den sista dagen stämmer. Vart Edith är på väg är dock tolkningsbart, om hon är på väg att dö eller om hon stiger in i en annan värld. Här spelar igen färgerna en betydelse, där rött kan symbolisera liv och vitt död. I den intermediala omvandlingen framträder den röda färgen tydligt både i bild och text.

Som tidigare nämnts i materialkapitlet skriver Mia Österlund i sin recension av boken i *Hufvudstadsbladet* att boken ”[...] bevarar sin gåtfullhet, kittlar fantasins irrvägar, bär på

melankoli och vågar stirra sårigheten i vitögat”.²⁶⁵ Boken bevarar gåtfullheten kring Södergran. Den ger inga direkta svar utan läsaren får stå för tolkningen. Edith är dock sjuk precis som den riktiga Södergran var och på det sättet lever sjukdomsbilden vidare. I och med den röda färgen och händelseförloppet skulle jag säga att de har valt att försöka föra vidare en levande och slagkraftig bild av Södergran, också i och med hur de beskriver poeten i slutet av boken.

5 Molly Sandéns ”Jag e (vierge moderne)”

I detta kapitel presenterar jag min analys av Molly Sandéns låt ”Jag e (vierge moderne)”. Låten tillkom som sagt i samband med programmet ”Helt lyriskt” på *Sveriges television*. Jag börjar med att presentera texten till Sandéns låt. Jag jämför texten med de två dikter av Södergran som Sandén har tagit text ifrån, fjärde strofen från ”Dagen svalnar ...” och ”Vierge moderne”, båda från debutsamlingen *Dikter* (1916). Jag går in på vissa musikaliska aspekter av låten med stöd av bland andra Dai Griffiths (2020) och Ulf Lindberg (1995). Jag analyserar Sandéns tolkning av Södergran med stöd den av feministiska forskningen om Södergrans dikter. Sandéns låt är liksom Sigunsdotter och Dackenberg's bok ett intermedialt verk i och med att dikterna har omvandlats till ett annat medium. I det här fallet har poesi omvandlats till musik. Vad har hänt i denna process? Vad har Sandén gjort för att anpassa dikterna till sin låt? En intressant aspekt med låttexten är att det är ett slags collage av diktfragment. I analysen av låttexten använder jag musikaliska begrepp för att markera att det handlar om just låttext och inte dikter. I det första underkapitlet skriver jag min feministiska analys och i underkapitlet därefter redogör jag för det intermediala i låten, bland annat hur texten och musiken samspekar och vilka grepp Sandén använder sig av.

²⁶⁵ Mia Österlund, ”Lyrisk djärvhet i ord och bild”, I: *Hufvudstadsbladet*, 19.10.2020 <https://www.hbl.fi/artikel/lyrisk-djarvhet-i-ord-och-bild/> , hämtad 22.10.2020.

5.1 Att föra fanan vidare

I detta avsnitt presenterar jag min feministiska analys av Molly Sandéns låt ”Jag e (vierge moderne)” och dikterna som Sandén använt till den. Det finns flera tonsättningar av Södergrans dikter, men ofta har texten inte ändrats och det har fokuserats på en dikt. Om texten har ändrats är det främst små förändringar som skett, t.ex. ordet ”icke” har ändrats till ”inte”. Både enskilda musiker och grupper har tonsatt dikter. Det finns många exempel, till exempel Ami Aspelund, Anna Kruse, Anni Elif och Arosa Ensemble.²⁶⁶ Ami Aspelund har tonsatt bl.a. dikten ”Dagen svalnar ...”.²⁶⁷ ”Jag e (vierge moderne)” är unik på det sättet att den kombinerar två dikter av Södergran och Sandén har inte kopierat texten rakt av. Sandén för vidare en viss bild av Södergran samtidigt som hon gör en intermedial förvandling. Förstås vet knappast varje lyssnare att texten är hämtad från Södergrans dikter.

Sandén har som sagt själv sagt om dikten ”Vierge moderne” att hon känner styrkan i texten och hon är glad över att föra fanan vidare.²⁶⁸ I en recension av programmet *Helt lyriskt* på Sveriges television, skriver Jens Liljestrand: ”Berättelsen om hur Molly Sandén djupdyker i Edith Södergrans ”Vierge moderne” i jakten på en hållbar identitet som kvinnlig konstnär hade kunnat kännas kitschig och tillrättalagd, men blir i stället hyperintressant och gripande på riktigt”.²⁶⁹ Liljestrand finner att det hela blir ett sökande efter en kvinnlig identitet, som blir gripande.

”Jag e (vierge moderne)” är låtens titel, redan här ser vi en tydlig referens till Södergrans dikt ”Vierge moderne” som betyder modern jungfru. Begreppet är på franska och kan förstås också hänvisa till den nya kvinnan. Titeln säger egentligen: ”Jag e (modern jungfru)”, med andra ord att jaget är en modern jungfru eller en modern kvinna. Det är den dikten som lyssnaren direkt börjar tänka på, om hen är bekant med Södergran sedan

²⁶⁶ Edith Södergran – sällskapet, ”Tonsättningar”, I: <https://sodergransallsskapet.fi/edith-sodergran/tonsattningar/>, hämtad 16.4.2022.

²⁶⁷ Ami Aspelund, och Edith Södergran, *Framtidens skugga: tonsatta dikter av Edith Södergran*, Helsinki: Polarvox, 1983.

²⁶⁸ Sony Music, ”P3 Guld-och grammisnominerade Mollys Sandén släpper Jag E (Vierge moderne)”, I: <https://www.mynewsdesk.com/se/sonybmjg/pressreleases/p3-guld-och-grammisnominerade-molly-sanden-slaepper-jag-e-vierge-moderne-2817759>, 26.12.2018, (hämtad: 28.9.2021).

²⁶⁹ Jens Liljestrand, ”Äntligen lite folkbildning för oss poesinördar”, I: <https://www.expressen.se/kultur/film-tv/antligen-lite-folkbildning-for-oss-poesinordar/>, 26.12.2018, hämtad 28.9.2021.

tidigare. Betoningen ligger också på ”jag e”. Witt-Brattström presenterar en ledtråd till den inledande meningen i ”Vierge moderne” ”Jag är ingen kvinna. Jag är ett neutrum.” På tyska var termen för den nya kvinnan ”das neue Weib”. Termen är i grammatiskt neutrum. Satsen kan således tolkas som att ”jag är ingen (vanlig) kvinna, jag är en ny kvinna (i neutrum)”.²⁷⁰ ”Vierge moderne” är skriven så att den passar att framföras på scen och sägas ut högt, framom att läsas tyst för sig själv anser Rahikainen.²⁷¹ Det är säkert något som har spelat roll för Sandén när hon valt ut dikterna.

Witt- Brattström har lyft fram Södergrans metapoetiska jag.²⁷² Södergran förde inte bara med sig modernismen i Svenskfinland och i världen, utan också den nya kvinnan och det nya kvinnliga jaget. Dessa idéer var radikala i den tid som Södergran skrev dessa dikter och de är ännu radikala i dag. Benjamin Mier-Cruz har läst dikten ”Vierge moderne” ur ett queert perspektiv.²⁷³ Med orden ”Jag är ingen kvinna/ jag är ett neutrum” menar han att Södergran söker sig bortom de binära könskategorierna. Han poängterar att detta är en utveckling av att läsa den kvinnliga subjektiviteten hos Södergran och inte något som han bortser ifrån.²⁷⁴ Den kvinnliga subjektiviteten och det queera perspektivet kan existera samtidigt. I låten ”Jag e (vierge moderne)” och i dikten av ”Vierge moderne” läser jag in en längtan att bli sedd bortom ens könstillhörighet, att bli sedd för den människa en är framom ens kön. Under Södergrans tid fick kvinnor inte mycket utrymme i samhället och även om vi kommit långt i dag finns det en hel del jobb kvar att göra. Dessutom finns det länder där kvinnan inte alls har en jämlik ställning med mannen. Därför tilltalar dikten ”Vierge moderne” ännu i dag, speciellt i och med att den kan läsas på flera olika sätt.

Det som ”Dagens svalnar ...” och ”Vierge moderne” har gemensamt är att de båda har tolkats feministiskt, till exempel av Witt-Brattström²⁷⁵ och Holm²⁷⁶. Dikten ”Vierge moderne” är bara en strof, medan ”Dagen svalnar...” utgör fyra strofer. Merparten av den senare nämnda dikten har lämnats bort, bara en strof är med, medan nästan hela ”Vierge

²⁷⁰ Witt-Brattström, 1997, s.209f.

²⁷¹ Rahikainen, 2014, s.120.

²⁷² Witt-Brattström, 1997, s.14.

²⁷³ Mier-Cruz, 2021, s.2.

²⁷⁴ Mier-Cruz, 2021, s.2.

²⁷⁵ Hackman et.al, 2016, s.16.

²⁷⁶ Holm, 1990, s.57-64.

moderne” är med i låten. Låten går i tonarten ”E”, vilket är en tonart i dur. Musikaliskt sett är låten uppbyggd som en ganska typisk poplåt och liknar andra låtar av Sandén. Hon har gjort vissa förenklingar av texten i dikterna och upprepat vissa ord för att låten lättare ska fastna i lyssnarnas huvud.

Utgående från min tolkning fokuserar låten på ett feministiskt perspektiv. Verserna i låten avslutas med ”Jag e allt det”. Det metapoetiska jaget är många olika saker. I låten blir det en betoning på mannens besvikelse över att han inte hittar vad han söker efter. Adjektivet ”besviken” upprepas flera gånger än i originalet. Ytterligare blir ”besviken” betonat genom ”Men du är besviken”, prepositionen ”men” framför gör betoningen starkare. Diktjaget i ”Vierge moderne” är ett starkt jag som är många olika saker:

”Jag är ingen kvinna. Jag är ett neutrum.
Jag är ett barn, en page och ett djärvt beslut,
jag är en skrattande strimma av en scharlakanssol...
Jag är ett nät för alla glupska fiskar,
jag är en skål för alla kvinnors ära,
jag är ett steg mot slumpen och fördärvet,
jag är ett språng i friheten och självet...
Jag är blodets viskning i mannens öra,
jag är en själens frossa, köttets längtan och förvägran,
jag är en ingångsskylt till nya paradiser.
Jag är en flamma, sökande och käck,
jag är ett vatten, djupt men dristigt upp till knäna,
jag är eld och vatten i ärligt sammanhang på fria villkor...”²⁷⁷

Att Sandén valt just den sista strofen ur ”Dagen svalnar...” är inte märkligt. Det är den strofen som berättar mest om förhållandet mellan mannen och kvinnan. Den strofen har även ett direkt tilltal, ”du”. Det är en intressant kombination av dessa dikter, eftersom ”Vierge moderne” är mera upprorisk, medan den andra är mera resignerad. I sångens kontext blir dock strofen lite mera anklagande. Utgående från låten har Sandén valt en mera feministisk tolkning på dikterna framom en idealistisk. Låten handlar inte speciellt mycket om tids- och förgänglighetsproblematik. Den fjärde strofen utbruten ur dikten och speciellt i denna kontext fungerar i en feministisk anda. Det är speciellt diktens slutstrof

²⁷⁷ Lillqvist och Södergran, 2014, s.32.

som tolkats ur en feministisk synvinkel som ett ironiskt uttryck för diktjagets besvikelse på mannen poängterar Lillqvist.²⁷⁸ Han menar dock att dikten kan läsas både ur ett feministiskt och idealistiskt perspektiv, beroende på kontexten.²⁷⁹ Han anser att dikten kan läsas feministiskt när den står för sig själv, men att den idealistiska tolkningen stöds mest när dikten är i diktsamlingens kontext.

Karolina Fjellborg skriver i *Aftonbladet* att Sandéns refräng ”slutar med de lika tragiska som dräpande orden ’Du sökte en kvinna och fann en själ – du är besviken’”.²⁸⁰ I flera recensioner har recensenter uppskattat att hon i samband med låten har framfört diktuppläsning. I dikten ”Vierge moderne” för Södergran in konceptet ”den nya kvinnan” i svensk poesi. Dikten ifrågasätter könsens gränser. I Sandéns version blir det en betoning på ”jag e” och ”jag e ett neutrum”. Diktjaget vill göra sig fri från trångheten. Systemskapsidealet finns också närvarande i låten. Den nya kvinnan bestämmer själv över sin kropp, sin framtid och sitt liv. Den nya kvinnan går nya vägar och ifrågasätter den traditionella kvinnorollen. Den nya kvinnan medför nya perspektiv och blickar, som tidigare främst har varit manliga.

I sekelskiftet mellan 1800-talet och 1900-talet upplevdes modernitet som en höjning av det kvinnliga och en dekonstruktion av det manliga, menar Witt-Brattström. Hon påpekar att lösningen på detta var en önskan om ett könlöst kön.²⁸¹ I denna kontext skrev Södergran och i samtiden finns en önskan om ett könlöst kön och dekonstruktion av det manliga. I den kontexten kan ”Vierge moderne” också läsas. ”Vierge moderne” kan enligt Judith Meurer-Bongardt ses som en lust att göra sig fri från trångheten.²⁸² Trångheten att passa in i en viss binär kategori, eller trångheten som finns i könskategorierna.

²⁷⁸ Lillqvist, 2011, s.148.

²⁷⁹ Lillqvist, 2011, s.149f.

²⁸⁰ Karolina Fjellborg, ”SVT:s ’Helt lyriskt’ är folkbildning, underhållning och mansplaining i ett”, I: <https://www.aftonbladet.se/nojesbladet/tv/a/vmBj81/svts-helt-lyriskt-ar-folkbildning-underhallning-och-mansplaining-i> , 26.12.2018, hämtad 28.9.2021.

²⁸¹ Witt-Brattström, 2004, s.6.

²⁸² Meurer-Bongardt, 2011, s.101.

Under Södergrans levnadstid kämpade feminismerna för att kvinnan skulle få rösta i val och jobba, utan att behöva vara beroende av att vara gift med en man. På 2020-talet kämpar kvinnan ännu för att behandlas jämlikt i bland annat arbetslivet. Andra frågor som är aktuella är blandat binära köns kategorier samt heteronormativitet. I Sandéns låt lyssnar jag med stöd av Mier-Cruz läsning av "Vierge moderne" in en önskan om att bli sedd för den människa en är. Att Södergrans dikter ännu kan omläsas är ett bevis på att de är mångbottnade. I dikten läser jag även in jagets besvikelse över den andres besvikelse.

Sandén bär den feministiska fanan vidare. Dock är feminism i dag inte samma sak som under Södergrans tid. Kvinnoemancipationen har gått framåt, även om det ännu är en aktuell fråga år 2022, men med andra frågor i fokus. Mier-Cruz tolkning på dikten "Vierge moderne" medför ett nytt perspektiv. I och med att låten upprepar "jag e" och "jag e ett neutrum" kan en ny betydelse eller ett nytt fokus bli på vem jaget är, utan att falla in i någon av de binära kategorierna. Om Sandén hade valt att fokusera på en mer idealistisk tolkning hade låten säkerligen sett annorlunda ut. Då hade hon knappast valt att kombinera just dessa två dikter. Dock kunde Sandén ha valt att ändra på orden mer än vad hon gjort. Hon har inte skrivit in någon helt ny rad som inte skulle ha sitt ursprung i någondera av dikterna. De justeringar som har gjorts är ofta modernare ordval och förändringar som bidrar till en sammanhängande rytm. Låttextern är inte en speciellt radikal omskrivning av dikterna, men musiken och de justeringar som har gjorts för med sig nya betydelser, dessa beskrivs ytterligare i följande underkapitel.

5.2 Södergrans poesi i ord och musik

I detta avsnitt genomför jag en intermedial analys av Sandéns låt där jag tar fasta på att analysera orden och musiken samt kombinationen av dem. De som känner Sandén sedan tidigare kanske reagerar på att ordvalet inte riktigt stämmer överens med hennes tidigare låtar. Tolkningen varierar säkerligen hos lyssnaren beroende på om hen är bekant med Södergran eller inte. En artists vokala uttal av den nedskrivna låten kallar Lindberg för fonotext.²⁸³ Molly Sandén har en kvinnlig röst, vilket präglar fonotexten. Sandéns fonotext blir i denna kontext viktig, hennes röst och vokala uttal påverkar hur lyssnaren uppfattar låten.²⁸⁴ Låten skulle högst antagligen inte uppfattas på samma sätt om det var en man som sjöng orden eller om en operaröst sjöng orden. Sandén sätter en viss prägel på låtens utsägelse, om någon annan skulle förmedla låten skulle budskapet kunna ändras.²⁸⁵

Dai Griffiths betonar vikten av rytm och rim i en låt och lyfter fram alliteration som ett exempel.²⁸⁶ I ”Vierge moderne” finns en alliteration som Sandén också använder sig av: ”skrattande strimma”. Hon skapar en egen alliteration, ”själva självet”, ”själva” har Sandén lagt till. I dikten ”Vierge moderne” används anafor som ett stilgrepp, i och med att varje rad börjar med ”jag är”. Sandén använder sig av samma stilgrepp i och med att många rader i låten börjar med ”jag e”. I varje refräng börjar alltid de tre första raderna med ”Du sökte en”. Här spelar radbrytningen en roll, eftersom radbrytningen i Södergrans dikt ”Dagen svalnar ...” gör att varje rad inte börjar med ”Du sökte en”. I låten har Sandén ändrat på radbrytningen, vilket också ändrar på rytmen. I den finns flera upprepningar och allt detta skapar en viss rytm. ”Jag e ett neutrum” upprepas flest gånger av alla saker som jaget är. I låten blir det en större betoning på detta än i dikten, där jaget är flera saker. Låten sitter i ett slags mellanrum, eftersom orden är hämtade från dikter som har gjorts till en låt. Orden är från början inte skrivna för att sjungas, men i Sandéns version är texten skriven för att sjungas. Innehållet har omvandlats från poesi till sånglyrik. Att Sandén har anpassat låten så att den ska följa musiken och fastna hos lyssnaren syns på flera olika sätt.

²⁸³ Lindberg, 1995, s.14.

²⁸⁴ Lindberg, 1995, s.14.

²⁸⁵ Ibid.

²⁸⁶ Griffiths, 2020, s.175.

Sandéns hake i låten ”jag e” upprepas flera gånger genom låten och är något som fastnar hos lyssnaren. Detta upprepas i både introt och outrot. Haken ”jag e” eller refrängen är troligtvis det som gör att lyssnaren känner igen låten. Haken är kanske det mest framträdande draget i låten, vilket då också kan kallas för låtens utsaga, dvs. det som gör att lyssnaren känner igen låten.²⁸⁷ Uttrycket har också en viss rytm. I Sandéns låt kan ”jag e” upprepas flera gånger efter varandra, utan att nya ord sjungs där emellan. ”Men du är besviken” är också något som upprepas. I postrefrängen och i outrot, de delarna där ”jag e” upprepas, så slutar ibland raden med ”jag”, vilket leder till en betoning på ordet ”jag”.

Låtens intro börjar med haken ”jag e”, som upprepas åtta gånger och fortsätter sedan in på första versen. Redan här blir det en betoning på vad jaget är. I outrot upprepas också ”jag e”, men där finns också ”jag e ett neutrum” med. Både rad två och rad fyra slutar med ordet ”jag” i outrot. Låten börjar och slutar således med pronomenet ”jag”. Jaget står för sig själv i outrot, vilket det inte gör i dikten ”Vierge moderne”. Outrot ser ut på följande vis:

”Jag e, jag e, jag e, jag e
Jag e, jag, jag e, jag e ett neutrum, jag
Jag e, jag e, jag e, jag e
Jag e, jag, jag e, jag e ett neutrum, jag”²⁸⁸

Musiken har ett ganska lugnt tempo under första versen, men efter det byggs tempot upp. Den första refrängen har ännu ett ganska lugnt tempo. Den har ett lugnare tempo än bryggan innan, vilket gör att en som lyssnare stannar upp. I andra versen vrids tempot upp och lyssnaren hör nu slagverk tydligt. Förväntningarna byggs upp. Den andra refrängen har ett snabbare tempo än den första, där upprepas också ”besviken” en extra gång och efter det kommer haken ”jag e” och ”jag e ett neutrum”. Sedan kommer en kort stund då Sandén bara nynnade till musiken. Efter det kommer ett stick som stannar upp tempot lite. Nu kommer den tredje refrängen som har ett snabbare tempo än sticket, även här upprepas ordet ”besviken” och låten avslutas med upprepning av ”jag e” och ”jag e neutrum”.

²⁸⁷ Lindberg, 1995, s.14.

²⁸⁸ Genius, ”Jag e (vierge moderne)”, I: <https://genius.com/Molly-sanden-jag-e-vierge-moderne-lyrics> , (hämtad 22.2.2021).

I första versen har Sandén ändrat ordningsföljd på raderna ”Jag är ett barn, en page och ett djärvt beslut” och ”jag är en skrattande strimma av en scharlakanssol ...”, sistnämnda kommer före i låten. Sedan avslutas verserna med ”Jag e allt det”. Se första versen nedan.

”Jag e ingen kvinna, jag e ett neutrum
Jag e en skrattande strimma av en scharlakanssol
Jag e ett barn, en page och ett djärvt beslut
Jag e ett nät för alla glupska fiskar
Jag e en skål för alla kvinnors ära
Jag e allt det”²⁸⁹

Refrängen i låten är hämtad från fjärde strofen ur ”Dagen svalnar...”. Radbrytningen är lite annorlunda och i sista raden i låten har Sandén lagt till ordet ”Men” i den första refrängen respektive ”Och” i den sista refrängen, ibland upprepar hon också ordet ”besviken”. I och med att refrängen är fjärde strofen från ”Dagen svalnar...” upprepas den strofen flera gånger. Den första refrängen går så här:

”Du sökte en blomma och fann en frukt
Du sökte en källa och fann ett hav
Du sökte en kvinna och fann en själ
Men du är besviken”²⁹⁰

I låtens text blir det en betoning på refrängens ord, eftersom varje refräng har samma ord för det mesta, det enda variationen är hur många gånger adjektivet ”besviken” sjungs och att Sandén varierar mellan ”och” och ”men” i refrängerna. Musiken och rytmen stöder också betoningen i och med att tempot alltid lugnar ner sig innan refrängen och byggs upp igen i refrängen. I och med att tempot alltid saktas ner inför refrängen bygger det upp en förväntning hos lyssnaren. I sista refrängen lyder sista raden så här: ”Och du är besviken, besviken”. Den sista refrängen går så här:

²⁸⁹ Genius, ”Jag e (vierge moderne)”, I: <https://genius.com/Molly-sanden-jag-e-vierge-moderne-lyrics> , (hämtad 22.2.2021).

²⁹⁰ Ibid.

”Du sökte en blomma men du fann en frukt
Du sökte en källa men du fann ett hav
Du sökte en kvinna men du fann en själ
Och du är besviken, besviken”²⁹¹

I refrängen är det ett direkt tilltal till ett du. Jaget påpekar att ett du söker efter något annat än vad hen hittar. En kan även notera att den sista raden ändrar i varje refräng från: ”Men du är besviken”, till ”Men du är besviken” till ”Men du är besviken, besviken” och till sist ”Och du är besviken, besviken”. Valet av preposition ändrar från ”men” till ”och”. Prepositionen ”men” ger en större grad av besvikelse än ”och”, men mot slutet verkar jaget ha accepterat besvikelsen hos den andra, men jaget är ännu besviket. I sista refrängen har Sandén valt att ändra ”och” till ”men” jämfört med Södergrans dikt. Exempelvis: ”Du sökte en kvinna och fann en själ” till ”Du sökte en kvinna men du fann en själ”. Södergrans rad i den sista refrängen är mera av ett konstaterade medan Sandéns rad är mera anklagande. I de tidigare refrängerna har Sandén valt att ha ”och” förutom i sista raden. Användningen av ”men” anser jag även bidra till en mera feministisk tolkning. En kan även tolka låtens budskap som att någon sökte efter en kvinna men fann en själ, en själ som inte faller inom de binära kategorierna. Jag upplever inte Sandéns uttal av refrängen som ironisk. Fjärde strofen ur ”Dagen svalnar...” ser ut på följande vis:

”Du sökte en blomma/ och fann en frukt.
Du sökte en källa/ och fann ett hav.
Du sökte en kvinna/ och fann en själ –
du är besviken”²⁹²

Det är en viss betoning på besviken redan i dikten. De sista tre orden förstärks genom att ett tankestreck är satt innan. Adjektivet ”besviken” utgör också det sista ordet i dikten. Sandén har ändrat ”är” till ”e”, vilket är mera talspråkligt. Vers två går på följande vis:

²⁹¹ Genius, ”Jag e (vierge moderne)”, I: <https://genius.com/Molly-sanden-jag-e-vierge-moderne-lyrics> , (hämtad 22.2.2021).

²⁹² Lillqvist och Södergran, 2014, s.21

”Jag e ett steg mot slumpen och fördärvet
Jag e ett språng i friheten och själva självet
Jag e en viskning i mannens öra
Jag e allt det”²⁹³

I andra versen fortsätter Sandén med att följa ordningsföljden i dikten och hon har lagt till ordet ”själva” framför självet. I låten blir det ”själva självet” i stället för ”självet”. Denna ändring bidrar också med en alliteration. Hon har även ändrat ”blodets viskning” till endast ”viskning”. Åter igen avslutas versen med ”Jag e allt det”. I sticket har Sandén valt att ta med två rader, som har plockats fritt: ”För jag är eld, jag är vatten upp till knäna/ Jag är en själ, köttets längtan och förvägran”.²⁹⁴ Första raden i sticket är ett litet plock av flera rader i dikten: ”För jag är eld, jag är vatten upp till knäna”, i den raden har Sandén lagt till ett för, vilket ändrar på betydelsen, det ger en orsak. Sandén har lämnat bort ”jag är en ingångsskylt till nya paradiset. Jag är en flamma, sökande och käck”. Hon har också lämnat bort vatten och att det är djupt men dristigt upp till knäna, samt ”i ärligt sammanhang på fria villkor...”. Det är intressant att hon har med att jag är eld och jag är vatten. Elden kommer först, och flamma har lämnats bort helt och hållet.

”Jag är en själens frossa, köttets längtan och förvägran” har ändrats till ”jag är en själ, köttets längtan och förvägran”. Sandén har lämnat bort frossa, vilket tar bort en del av den kroppsliga aspekten. Hon har förenklat texten och valt att ta med färre ord. Detta går ihop med sista refrängen där Sandén sjunger ”Du sökte en kvinna men du fann en själ”. Detta ligger som min grund för min tolkning, att jaget önskar sig bli sedd för sina själsliga egenskaper framom kroppsliga. Lillqvist anser att debutsamlingen visualiserar en spänning mellan det kroppsliga och själsliga och det fysiska begäret i kontrast mot längtan efter det andliga.²⁹⁵ Denna spänning är inte lika närvarande i Sandéns låt som i Södergrans dikter. Detta understöder även den feministiska tolkningen framom en idealistisk.

²⁹³ Genius, ”Jag e (vierge moderne)”, I: <https://genius.com/Molly-sanden-jag-e-vierge-moderne-lyrics> , (hämtad 22.2.2021).

²⁹⁴ Ibid.

²⁹⁵ Lillqvist, 2000, s.89.

Sandén har gjort flera ändringar för att förenkla texten, för att melodin och texten att fasta hos lyssnaren. Det är knappast någon slump att hon valt bort det mesta av dikten ”Dagen svalnar ...” och valt ut den sista strofen, som också är den mest igenkännbara. Hon har i stället valt att behålla det mesta av dikten ”Vierge moderne”. Vad leder kombinationen av dessa två dikter till? Dessa dikter är feministiska och de har ofta tolkats in i en feministisk kontext. De förmedlar en bild av en kvinna som vill bli fri, och en kvinna som vill bli sedd för sin själ och inte bara för sin kvinnlighet. När dessa två dikter kombineras och står för sig själva och inte i kontexten av diktsamlingen *Dikter* blir en feministisk tolkning ännu mer naturlig. Det är också den tolkningen som Sandén själv verkar ha velat föra vidare.

Genom talspråkliga ändringar har Sandén gjort låten mera tillgänglig för lyssnarna, t.ex. genom att ändra ”är” till ”e”. Att hon inte har med de tre övriga stroforna från dikten ”Dagen svalnar...” tror jag även handlar om att förenkla budskapet. De tre resterande stroforna är inte lika lätta att ta till sig som den sista. Dock har Sandén med de flesta raderna från dikten ”Jag är (vierge moderne)”. Låttiteln har också med ”vierge moderne”. Den skulle också kunna heta bara ”Jag e”. Genom att ha med ”vierge moderne” blir det en intertextuell koppling till Södergran redan genom låttiteln. Raderna från dikten ”Vierge moderne” är ganska abstrakta, men Sandén har anpassat dem till låten genom vissa justeringar. Låtens första och sista ord är ”jag”, en kan också fundera på vad jaget står för. Jaget inrymmer i alla fall en hel del.

Lea Wierød Borčak och Jakob Schweppehäuser anser att popsånger ofta är kärleksuttryck som innehar idealiserade förväntningar.²⁹⁶ Jaget i Sandéns i låt framställs som om det haft idealiserade förväntningar som inte blivit mötta. Även den andre hade förväntningar som inte blev mötta och är besviken. Låten passar bland annat därför tydligt in i popgenren. Låtens allmänna mönster och övergripande logik vittnar om ett jag som hade förväntningen om att bli sedd för sin själ, men jaget blev inte det. Det är inte bara orden som stöder detta, utan även rytmen och soundet, i och med att tempot alltid byggs upp till refrängen och Sandén betonar ”besviken” sista gången hon sjunger ordet. Simon Frith

²⁹⁶Wierød Borčak och Schweppehäuser, 2018, s.171.

anser att rytmen och soundet ofta är viktigare än orden i musiken.²⁹⁷ Efter att Sandén sjunger ”besviken” för sista gången kan läsaren höra något läte. Lätet är inte lätt att identifiera, men känslan den förmedlar är besvikelse. Lindberg lyfter bland annat fram betydelsen av läten, interjektioner och liknande och poängterar att det inte bara är orden som har betydelse.²⁹⁸ Han poängterar även att läsaren kan gå fram och tillbaka i en dikt och fundera över möjliga betydelser jämfört med en vad en lyssnare gör under en låt, vilket lägger olika grund för vad läsaren och lyssnaren tar fasta på.²⁹⁹

Genom dessa olika ändringar har Sandén gjort melodin mera sångbar. Haken stannar hos lyssnaren, vilket också kan anses vara det huvudsakliga budskapet: ”jag e ett neutrum”. I Sandéns låt är refrängen och hakarna dess främsta klibbiga särdrag. Citaten ur Södergrans dikter förmedlar en bekant intertext, även om orden sätts in i ett nytt sammanhang. Båda dikterna är från samma diktsamling. De har tidigare ingått i samma kontext, men inte så här nära. Även om orden inte här är nya, så blir det nya betoningar med tanke på de olika kombinationerna. Att låten faller inom genren pop saknar inte betydelse för hur den upplevs, t.ex. skulle den uppfattas helt annorlunda som en heavy metallåt eller om den likt Ami Aspelunds låt ”Dagen svalnar ...” hade ett betydligt långsammare tempo. Melodin och genre har en betydelse för hur låten uppfattas. Denna låt har även fått en spridning bland allmänheten, på Spotify har låten spelats över nio miljoner gånger.³⁰⁰

²⁹⁷ Lindberg, 1995, s.31.

²⁹⁸ Lindberg, 1995, s.33.

²⁹⁹ Ibid, s.65.

³⁰⁰ Molly Sandén, “Jag e (vierge moderne)”, I: <https://open.spotify.com/album/3Jc6qWHRKLPgU9Fj14Xs6J?si=eOwYBv0DTn6-ol1tJNOgORg> , hämtad 17.4.2022.

6 Sammanfattande diskussion

I denna avhandling har jag analyserat boken *Landet som icke är* (2020) av Kristina Sigunsdotter och Clara Dackenberg och låten ”Jag e (vierge moderne)” (2018) av Molly Sandén. Avhandlingen har två huvudsakliga syften. Jag har analyserat hur dessa nya verk förhåller sig till tidigare litteraturhistorieskrivning av Edith Södergran och vad dessa nya intermediala verk för med sig gällande bilden av Södergran och dikternas budskap, genom att granska vad som har hänt i ombearbetningarna. Boken har jag analyserat från ett biografiskt perspektiv och låten från ett feministiskt perspektiv. De valda perspektiven grundar sig på mina avhandlingsfrågor som grundar sig på vilket fokus Sigunsdotter, Dackenberg och Sandén har valt till sina nya verk. Alla dessa nya verk är ett bevis på att den finlandssvenska poeten Edith Södergrans ord och arv lever vidare. Denna gång i nya intermediala former. Södergrans liv, brev och dikter får vakna till liv i bild och musik. I min analys har jag förutom orden också analyserat bilder och musik, samt samspelet mellan bild och text och musik och text.

I *Landet som icke är* finns det många intertextuella referenser till dikter av Södergran. Om jag skulle börja räkna upp dem alla skulle listan bli lång. Bokens namn refererar som sagt till en av Södergrans mest kända dikter, ”Landet som icke är”. Författarna har valt att ta med vissa delar av Södergrans liv, som t.ex. hennes sjukdom, huset i Raivola, hennes mamma och en syster. Tärningskasterskan, Lyckokatten och Det främmande trädet träder in i berättelsen som metafiktiva karaktärer. Lyckokatten och Det främmande trädet är två metafiktiva karaktärer som författarna har hämtat inspiration till från Södergrans dikter. Att poeten Södergran hade det svårt finns med i boken i och med sjukdomen. I boken sägs korpen bygga bo i lungorna, men att det skulle vara tuberkulos står inte rakt ut i berättelsen.

Längst bak i boken berättar författarna att Södergran dog av tuberkulos (*L*, s. 85). Rahikainen skriver att några faktorer som ofta ännu finns med i läsningar av Södergrans dikter är tuberkulos, ensamhet och lidande.³⁰¹ Tuberkulosen finns indirekt närvarande i boken. Tärningskasterskan kan anses symbolisera ensamhet och lidande, således vinner

³⁰¹ Rahikainen, 2014, s.23.

Edith kampen mot ensamhet och lidande. Lidandet och ensamheten tar sig i uttryck av osäkerhet som Tärningskasterskan för med sig. Edith är inte ensam i Landet som icke är, utan har sin syster med sig och Lyckokatten finns även med. Det främmande trädet har en skyddande funktion och träder är rentav avgörande för att Landet som icke är ska kunna existera. Här kan en även läsa in ett ekokritiskt perspektiv i och med att trädet som är en del av naturen är avgörande för landets existens. I Landet som icke är träder faktorer som vänskap, systerskap och mod fram. Flera spår lämnas även öppna för läsaren, bland annat gällande Ediths död och Ediths syster. Spår av Södergrans liv finns i system och ord av bland andra Hagar Olsson och Elmer Diktonius.

System och mamman har inga namn, således kan de symbolisera systerskap och moderskap i allmänhet. Författarna har skapat en värld där Edith träder in i Landet som icke är och vinner en strid mot Tärningskasterskan. Livet och kärleken vinner. Den röda färgen sitter ännu kvar i pennan på den sista sidan. Edith lever vidare, åtminstone genom ordet och i den utopiska världen Landet som icke är. Sigunsdotter och Dackenberg har skapat en intermedial berättelse som kan läsas ganska olika beroende på om läsaren känner till de intertextuella kopplingarna eller inte. Om läsaren inte är bekant med Södergran från tidigare blir läsaren det, i och med att det finns information om poeten längst bak i boken.

Författarna har valt att omvandla poesi, brev och liv till en illustrerad bok med ett poetiskt språk. De olika intermediala greppen bidrar till en fortgående levande bild av Södergran. Slutet på Ediths liv är som sagt mera öppet och behöver inte nödvändigtvis tolkas som att hon dör. De har valt att ta med vissa biografiska aspekter av Södergran, men de har valt att fokusera på en mera livskraftig bild av Edith som vinner slaget mot Tärningskasterskan. Landet som icke är blir en utopisk plats där den vanliga världens regler inte råder. Där finns nya aspekter som t.ex. Tärningskasterskan och att en trädgård kan falla ihop till skärvor. De har skapat en ny värld med utgångspunkt i Södergrans dikter. Färgerna i boken är i allmänhet ganska gråa och dystra, därför står den röda färgen verkligen ut.

Bokens ikonotext visar en modig Edith. Hon syns både i bild och text. Bilderna expanderar berättelsen. Dackenberg använder sig av greppen zoom och simultansuccession i avgörande händelser i berättelsen, till exempel då Edith kastar tärningen. Författarna har tagit inspiration från Edith och Hagars vänskap, som beskrivs i Ediths brev till Hagar. Berättelsen har drag av saga eller fantasy, bland annat faller trädgården i hopp i skärvor, vilket har en direkt koppling till Södergrans dikt ”Stjärnorna”.³⁰² Sigunsdotter och Dackenbergs ombearbetning av dikten ”Stjärnorna” är ett exempel på deras intermediala ombearbetning. Dikten syns inte bara i text och bild, utan är även med och skapar hur Landet som icke är fungerar. Flera kopplingar finns till Södergrans dikter genomgående i boken. Boken blir ett kollage av fragment från Södergrans dikter, liv och brev. De beskriver Södergran som ”[...] en av historiens starkast lysande poeter”. Sigunsdotter och Dackenberg för vidare en syn på Södergran som en av historiens starkast lysande poeter.

Dikternas budskap öppnar upp för många olika möjligheter och utopiska ideal, lyfter Meurer-Bongardt fram: ”I Södergrans lyrik hittar man många olika, ofta motstridiga budskap och bilder som inte bara beskriver känslorna hos mellankrigstidens unga utan även hos vår tids unga. De öppnar ett fält för att experimentera fram olika möjligheter, tankar och utopiska ideal”.³⁰³ Är inte detta just vad Sigunsdotter och Dackenberg har gjort? De har tagit fasta på dikter av Södergran och deras budskap som bär med sig möjligheter och utopiska ideal. I *Landet som icke är* öppnar de upp ett fält där de experimenterar fram olika möjligheter, tankar och utopiska ideal. Sökandet efter Landet som icke är kan också läsas ur ett andligt perspektiv, med tanke på att Södergran sökte sig till Nietzsche, Steiner och Nya testamentet.

Myten om Södergrans syster lever vidare i denna bok, men hon kan även tolkas som en vän. Sigunsdotter och Dackenberg öppnar jämfört med Sandéns låt upp för flera alternativa betydelser. Det handlar delvis om verkens omfattning men även om att författarna har ändrat mera på orden och tillfört mera ord. De har även skapat nya karaktärer och ritat landskapet Landet som icke är i bild. Sandén har inte gjort lika

³⁰² Edith Södergran, och Holger Lillqvist., 2014, s.40.

³⁰³ Meurer-Bongardt, 2011, s.121.

drastiska ändringar som Sigunsdotter och Dackenberg. Dock har inte författarna gjort väldigt drastiska ändringar. Flera omständigheter i boken är tagna från den riktiga poetens liv. De kunde ha ändrat ännu mera än vad de har gjort. Boken förmedlar en någorlunda realistisk bild av Södergran som ung, men i en värld där allt möjligt kan hända och med nya karaktärer. Sorgens fågel är en fågel som kan samla på sig saknad och sorg i boken, medan korpen bygger bo i Ediths lungor. I båda verken framträder ett tydligt feministiskt budskap. Båda verken förmedlar ett modigt metapoetiskt jag. Lillqvist poängterar att Södergran ville skapa ett poetiskt jag som framstår som kraftfullt och osårbart.³⁰⁴ Båda verken målar ett jag som är kraftfullt, dock inte osårbart i och med tuberkulosen och besvikelsen.

Molly Sandén har till sin låt ”Jag e (vierge moderne)” valt två dikter som ofta tolkas med feministiska glasögon. Hon för vidare den fanan medvetet. Upprepande hakar i låten är ”jag e” och ”jag e ett neutrum”, vilka även utgör låtens utsaga och klibbiga särdrag. Sandén upprepar dessa och använder sig även andra stikiska medel som upprepningar, t.ex. anaför och allitteration. Fokuset blir på ett metapoetiskt jag. Ett jag som är många saker och ett jag som är ett neutrum. Sångtexten kan tolkas ur ett queert perspektiv. Som lyssnare lyssnar jag in en önskan om att bli sedd för den människa en är. Jaget uttrycker besvikelse över att inte bli sedd för sin själ. Sandéns fonotext spelar också roll, eftersom budskapet inte skulle vara detsamma om någon annan sjöng låten. Låten faller inom genren pop och har flera upprepningar. Refrängen är hämtad från fjärde strofen ur ”Dagen svalnar ...”. ”Du sökte en kvinna men du fann en själ” sjunger Sandén mot slutet av låten. Hon upprepar att det finns ett du som är besviken över detta och låten avslutas med ”Jag e/ Ett neutrum”. Södergrans nya kvinna lever vidare.

Sandén har gjort flera avvägningar för att göra låten mera sjungbar, t.ex. ändrat ”jag är” till det mera talspråkliga ”jag e”. Hon har lämnat bort en del ord och strofer, samt ändrat en del ordval. På detta sätt följer sångtexten med musiken väl. Inför varje refräng byggs tempot även upp, därför fastnar refrängen också hos lyssnaren. Låten har ett snabbare tempo jämfört med tidigare låtar som hämtat text från Södergran. I låten har Sandén även ibland valt att ändra ”och” till ”men” jämfört med Södergrans dikt, t.ex. har hon ändrat:

³⁰⁴ Lillqvist, 2000, s.87.

”Du sökte en kvinna och fann en själ” till ”Du sökte en kvinna men du fann en själ” i sista refrängen. Södergrans rad är mera av ett konstaterade medan Sandéns rad är mera anklagande. Denna förändring anser jag även bidra till en mera feministisk tolkning. Sandén har satt en större tyngdpunkt på besvikelsen i sin låt än vad Södergran gör i sin dikt.

Låtens allmänna mönster och övergripande logik vittnar om ett besviket jag. Sandén har även gjort några ändringar för att förstärka detta. Mot slutet blir det också ”Men du är besviken, besviken”, medan i dikten ”Dagen svalnar” läser vi ”- du är besviken”. Sandén betonar besvikelsen på detta sätt och upprepar också ordet. Genom rytm och röstens sound betonar hon även besvikelsen. Både jaget och den andre är besvikna i låten. Sandén avslutar varje vers med ”Jag e allt det”, vilket betonar att jaget är flera saker. Jaget hade förväntningar på att bli sedd för sin själ, men dessa förväntningar möttes inte. ”Jag är en själ” sjunger hon i sticket, vilket kan förstärka denna möjliga tolkning. Detta kan läsas ur ett queert perspektiv, ett jag som blir besviket för att inte bli sedd för sin själ utan att bli insatt i en könskategori. Samspelet mellan ord och musik förmedlar även besvikenskap. I forskningen har strofen tolkats ur synvinkeln att det handlar om en man och en kvinna, men i och med att de tre tidigare stroforna inte finns i låten kan låten handla om en kvinna och en kvinna. Detta breddar den möjliga tolkningen.

I och med att Sigunsdotter och Dackenberg har skapat nya karaktärer och skapat en av Södergrans dikter till en värld finns det i deras verk helt enkelt flera nya element och betydelser. Hur mycket som har ändrats till dessa två verk i deras intermediala ombearbetning varierar. Sandén har gjort modernare ordval för att anpassa sig till en yngre publik, vilket Sigunsdotter och Dackenberg inte har gjort. De har spunnit vidare på flera biografiska aspekter av Södergran och öppnat upp för nya tolkningar, samt valt att förmedla bilden av en modig Edith. Båda verken för vidare tolkningar som finns i den tidigare forskningen och både vidareutvecklar dessa. Sigunsdotter och Dackenberg öppnar upp för nya läsningar av Södergrans liv och Sandén anpassar det feministiska budskapet till en ny tid. Båda verken kan tänkas tilltala en yngre publik. Sandén verkar mera medvetet ha anpassat sitt språk, medan Sigunsdotter och Dackenberg har förhållit sig trogna till Södergrans ordval. Dock skriver de helt nya rader, vilket Sandén inte gör.

Sigunsdotter och Dackenberg presenterar en bild av Södergran som är mera än hennes ensamhet, lidande och sjukdom.

I vidare forskning vore det intressant att undersöka den biografiska bilden av Södergran och hur den ser ut i modern tid jämfört med tidigare. Det vore även givande att undersöka hur Södergran framställs i olika biografiska verk. Vad är det som olika författare har valt att ta fasta vid eller betona? Tillsammans för dessa nya två verk vidare Södergrans poesi och en modig bild av poeten. De har tagit fasta på de biografiska och feministiska aspekterna. Poesin har omvandlats till nya medier där yngre människor rör sig, som t.ex. en illustrerad poesibok och en låt. Resultatet är två verk som även tilltalar en yngre publik och som på det sättet för Södergrans poesi och hennes liv och författarskap vidare. Ikonotexten i bilderboken framställer Edith som modig och hon får stöd i systerskap, moderskap och kärlek. Dessa teman kan alla falla in i den röda färgen. Tärningskasterskan kallas för "Smärtans syster", medan Ediths syster utgör ett stöd. En kan läsa det som två olika sidor av systerskapet. Syntesen av text och bild berättar också om en Edith som kämpar mot sjukdom och osäkerhet. I Sandéns låt föds en tydligare önskan om att bli sedd för den människa en är, både i texten och musiken. Den nya kvinnan blir kanske den nya människan. I dessa nya världar finns nya möjligheter, som systemen säger till Edith i Landet som icke är: "Älskade syster, lever vi inte i en saga/ där allt är möjligt?" (*L*, s.34).

Litteraturförteckning

Primärlitteratur

Dackenberg, Clara och Sigunsdotter, Kristina, *Landet som icke är*, Helsingfors, Förlaget, 2020.

Sandén, Molly, ”Jag e (vierge moderne)”,

https://www.youtube.com/watch?v=XUmJjp4G_d8 , 26.12.2018, hämtad 20.4.2021.

Sekundärlitteratur

Ahlbäck, Pia Maria, ”Att stiga ut ur melodin. En imagologisk studie av Arvid Mörnes dikt *Sjömansvisa*”, *Modersmålets sånger. Finlands svenskheter framställda genom musik*, red. Johannes Brusila, Pirkko Moisala och Hanna Väätäinen, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2015.

Andersson, Sofia, ”Molly Sandén är i toppform”, I: *Göteborgsposten*, 26.8.2019.

Aspelund, Ami, och Södergran, Edith, *Framtidens skugga: tonsatta dikter av Edith Södergran*, Helsinki: Polarvox, 1983.

Askander, Mikael, *Modernitet och intermedialitet i Erik Askunds tidiga romankonst*, Växjö, Växjö University Press, 2003.

Bjørnsten, Thomas, ”Mellem medie og format?”, I: *Litteratur mellem medier*, 1. udgave. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018., s.199-215.

Brunner, Ernst. *Till fots genom solsystem: en studie i Edith Södergrans expressionism*, Stockholm: Bonnier, 1985.

Brunnström, Joakim, ”Molly levererade en mäktig upplevelse”, I: *Nya Wermlands-Tidningen*, 2.8.2019.

Bruhn, Jørgen, *The intermediality of narrative literature: medialities matter*, London, Palgrave Macmillan, 2016.

Ehnholm Hielm, Sara, ”Att göra det möjligt”, I: *BY- Finnish illustrations for children*, Vasa, Jokowski, 2014, s.144-155.

- Ekman, Michel (red.), "Expressionisten Södergran". I: *Finlands svenska litteratur 1900-2012*, Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet; Atlantis, 2014, s. 108-111.
- Ekman, Michel, "Uppkomsten av minoritetslitteratur", I: *Finlands svenska litteratur 1900-2012*, Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet; Atlantis, 2014, s.13-21.
- Evers, Ulla, *Hettan av en Gud: en studie i skapandetemat hos Edith Södergran*, Göteborg: Göteborgs universitet, Litteraturvetenskapliga institution, 1992.
- Fibul r.f., Litteraturmagazinet *MERA*, Borgå, 2020.
- Gibson, Mel: "Picture Books, Comics, and Graphic Novels", kapitel 9 I: *The Routledge companion to children's literature*, ed. David Rudd, 2010, s.100-111.
- Griffiths, Dai, "Function and construction of Rock Lyrics", I: *The Bloomsbury handbook of music research*, New York: Bloomsbury Academic, 2020, s.165-178.
- Gripenberg, Catharina, *Ta min hand, det vore underligt*, Helsingfors, Schildts & Söderströms, 2007.
- Grüntahl, Satu, "Edith Södergran Today. Some Contemporary Views on the Poetry of Edith Södergran", I: Broomans, Petra. *Edith Södergran: A Changing Image: Looking for a New Perspective on the Work of a Finnish Avant-garde Poet*, Groningen: RUG, Werkgroep Vrouwenstudies letteren, 1993, s.31-34, 44-46.
- Haapala, Vesa, *Kaipaus ja kielto: Edith Södergranin Dikter-kokoelman poetiikkaa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2005.
- Hackman, Boel, *Jag kan sjunga hur jag vill: tankevärld och konstsyn i Edith Södergrans diktning*, Helsingfors, Söderströms, 2000, s.135-139.
- Holm, Birgitta, "Begär och modernism", I: *Edda*, nr 1 1993, s.55-61.
- Holm, Birgitta, "Edith Södergran och den nya kvinnan", I: *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 19, 1990:4, s.57-64.
- Holmström, Roger, "Vägen till Ediths brev", I: *Hagar Olsson och den växande melankolin: liv och diktning 1945-1978*, Esbo, Schildts, 1995, s.184-204.
- Häll, Jan, *Vägen till landet som icke är: en essä om Edith Södergran och Rudolf Steiner*, Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis, 2006.

Landgren, Bengt, ”5. Edith Södergran”, I: *Gunnar Tideström: litteraturhistoriker och litteraturpedagog*, Stockholm, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien i samverkan med Atlantis, 2007, s.168-199.

Lassén-Seger, Maria, ”Bilderboken möjligheternas medium”, I: *BY: Finnish illustrations for children*, Vasa, Jokowski, 2014 s.114-123.

Lillqvist, Holger, ”Eufori, dröm, verklighet. En linje i Edith Södergrans lyrik”, I: *På fria villkor: Edith Södergran-studier*, Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis, 2011, s. 135-154.

Lillqvist, Holger, ”Modernisternas tiotal och tjugotal”, I: Zilliacus, Clas. *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen, 1900-talet; Uppslagsdel*, Helsingfors; Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland: Bokförlaget Atlantis, 2000, s.87-99.

Hackman, et.al, *Kommentar till Edith Södergrans dikter och aforismer*, Varia. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016.

Lindberg, Ulf, *Rockens text: ord, musik och mening*, Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 1995.

Lukander, Leila, *Min trädgård är full av skärvor: tolkningsstudie av Einojuhani Rautavaaras "Katedralen" för blandad kör a capella till texter av Edith Södergran*, Åbo, Åbo Akademi, 1997.

Lundström, Göran, ”Edith Södergrans förhållande till rysk lyrik”, I: *Poesi. Lyriksamfundets tidskrift* 3, 1950:3, s.43-53.

Meurer-Bongardt, Judith, ”’Landet, där all vår önskan blir underbart uppfyllt’. Ungdom och utopi hos Hagar Olsson och Edith Södergran”. I: *På fria villkor: Edith Södergran-studier*, Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis, 2011, s.96-123.

Mossberg, Christer L., ”’I’ll bake Cathedrals. An Introduction to the Poetry of Edith Södergran”, I: *20-th century foreign women writers*, ed. Martha O’Nan, Folio. Papers on Foreign Languages and Literature 11, Brockport, N.Y: Dept. Of Foreign Languages, State University of New York, 1978, s.116-126.

Mygind, Sarah, *Børnelitteratur i transmedial bevægelse*, Århus, Århus universitet, 2019.

- Nikolajeva, Maria. *Bilderbokens Pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur, 2000.
- Olsson, Hagar, "Edith Södergran och döden", I: *Dagens Nyheter*, 24.6 1953.
- Petterson, Marie, "I sagan som är Södergran", I: *Sydsvenskan*, 25.10.2020.
- Pettersson, Torsten, *Gåtans namn: tankens och känslans mönster hos nio finlandssvenska modernister*, Helsingfors; Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland: Atlantis, 2001.
- Rahikainen, Agneta, *Kampen om Edith: biografi och myt om Edith Södergran*, Helsingfors, Schildts & Söderströms, 2014.
- Rhedin, Ulla, Oscar K. och Eriksson, Lena, *En fanfar för bilderboken!*, Stockholm, Alfabeta, 2013.
- Rye Andersen, Tore, "Bogen", I: *Litteratur mellem medier*, 1. udgave. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018., s.19-42.
- Røstboll, Benedikte F., *Skrevet med blod: kroppens retorik hos Edith Södergran med et perspektiv til den danske 1980'er- og 90'erdigtning*, diss. Hellerup: Spring, 2008.
- Salisbury, Martin and Styles, Morgan: *Children's picturebooks: the art of visual storytelling*, London, Laurence King Publishing, 2012, s. 73-86 och 111-134.
- Södergran, Edith, och Lillqvist, Holger, *Dikter och aforismer*. Helsingfors: Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis, 2014.
- Södergran, Edith, och Olsson, Hagar, *Ediths Brev*, Ny utgåva, Helsingfors: Schildts & Söderströms, 2016.
- Tideström, Gunnar, *Edith Södergran*, Helsingfors: Holger Schildts, 1949.
- Tideström Gunnar, "Edith Södergran, Dagen svalnar...", I: *Lyrisk tidsspegel*, red. Carl Erik af Geijerstam et.al, Lund:Gleerup, 1948, s.73-81.
- Veivo, Harri. "En jaguar i den europeiska djungeln. Tre dikter av Elmer Diktonius i internationella sammanhang i början av 1920-talet.", I: *Historiska Och Litteraturhistoriska Studier*, vol. 93, no. 824, 2018, s.161-179.
- Warburton, Thomas, *Åttio år finlandssvensk litteratur*, Helsingfors: Schildts, 1984.

Wierød Borčak, Lea och Schweppehäuser, Jakob, ”Sangen mellem litteratur og musik”, I: *Litteratur mellem medier*, 1. udgave. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018, s.159-175.

Witt-Brattström, Ebba, *Ediths jag: Edith Södergran och modernismens födelse*, Stockholm, Nordstedts, 1997.

Witt-Battström, Ebba, ”Det stora könskriget: Feminismdebatt i Europa”, I: Hjordt-Vetlesen, Inger-Lise, och Elisabeth Møller Jensen, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria: Band 3, Vida världen: 1900-1960*, Wiken, 1996, s.55-59.

Witt Brattström, Ebba, ”Introduction: The new woman specter in modernist aesthetics”, I: *The new woman and the aesthetic opening : unlocking gender in twentieth-century texts*, Huddinge: Stockholm: Södertörns högskola; Almqvist & Wiksell International, 2004, s.1-14.

Witt-Brattström, Ebba, ”Jag är lag i mig själv. Om Edith Södergran”, I: Hjordt-Vetlesen, Inger-Lise, och Elisabeth Møller Jensen, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria: Bd 3, Vida världen: 1900-1960*, Wiken, 1996, s.14-33.

Witt-Brattström, Ebba, ”Preface”, I: *The new woman and the aesthetic opening : unlocking gender in twentieth-century texts*, Huddinge: Stockholm: Södertörns högskola; Almqvist & Wiksell International, 2004, s.vii-xiv.

Elektroniska källor:

Edith Södergran – sällskapet, ”Tonsättningar”, I: <https://sodergransallsskapet.fi/edith-sodergran/tonsattningar/> , hämtad 16.4.2022.

Evangeliska lutherska kyrkan i Finland, ”493 Gud som haver barnen kär”, I: <https://psalmbok.fi/psalm-493-gud-som-haver-barnen-kar/> , hämtad 4.5.2022.

Fjellborg, Karolina, ”SVT:s ’Helt lyriskt’ är folkbildning, underhållning och mansplaining i ett”, I: <https://www.aftonbladet.se/nojesbladet/tv/a/vmBj8l/svts-helt-lyriskt-ar-folkbildning-underhallning-och-mansplaining-i> , 26.12.2018, hämtad 28.9.2021.

Förlaget, "Clara Dackenberg", I: <https://www.forlaget.com/author/clara-dackenberg/>, (hämtad 2.11.2020).

Förlaget, "Kristina Sigunsdotter", I: <https://www.forlaget.com/author/kristina-sigunsdotter/>, (hämtad 2.11.2020).

Förlaget, "Landet som icke är", I: <https://www.forlaget.com/bocker/landet-som-icke-ar/>, (hämtad 28.3.2022).

Förlaget, "Landet som icke är nominerad till Runeberg junior 2021", I: <https://forlaget.com/landet-som-icke-ar-nominerad-till-runeberg-junior-2021/>, (hämtad 12.11.2020).

Förlaget och Vasa LittFest, författarsamtal med Monika Fagerholm och Kristina Sigunsdotter om Edith Södergran, I: https://www.facebook.com/watch/live/?v=692368461415542&ref=watch_permalink, (hämtad 12.11.2020).

Genius, "Jag e (vierge moderne)", I: <https://genius.com/Molly-sanden-jag-e-vierge-moderne-lyrics>, (hämtad 22.2.2021).

Glawe, Maria, "Med Södergran föds det moderna jaget – som kvinna", I: <https://sustainablepoetry.se/2020/02/20/med-sodergran-fods-det-moderna-jaget-som-kvinna%E2%80%A8/>, hämtad 18.2.2021.

Institutet för hälsa och välfärd (THL), "Milstolpar för jämställdheten", I: <https://thl.fi/sv/web/jamstalldhet/framjande-av-jamstalldhet/milstolpar-for-jamstalldheten/> (hämtad 5.4.2022).

Liljestrand Jens, "Äntligen lite folkbildning för oss poesinördar", I: <https://www.expressen.se/kultur/film--tv/antligen-lite-folkbildning-for-oss-poesinordar/>, 26.12.2018 (hämtad 28.9.2021).

Mier-Cruz, Benjamin, "Edith Södergran's Genderqueer Modernism", I: *Humanities* (Basel) 10, no. 1, 2021, s.28, <https://dx.doi.org/10.3390/h10010028>, hämtad 4.4.2022.

Nationalencyklopedin, "Molly Sandén", I: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/molly-sanden>, (hämtad 28.9.2021).

Populär Poesi, "Helt lyriskt!", I: <https://www.popularpoesi.se/helt-lyriskt/> , hämtad 18.2.2021.

Sony Music, "P3 Guld-och grammisnominerade Mollys Sandén släpper Jag E (Vierge moderne)", I: <https://www.mynewsdesk.com/se/sonybmjg/pressreleases/p3-guld-och-grammisnominerade-molly-sanden-slaepper-jag-e-vierge-moderne-2817759> , 26.12.2018, (hämtad: 28.9.2021).

Österlund, Mia, "Lyrisk djärvhet i ord och bild", I: *Hufvudstadsbladet*, 19.10.2020 <https://www.hbl.fi/artikel/lyrisk-djarvhet-i-ord-och-bild/> (hämtad 22.10.2020).